

SOCIJALNO-PSIHOLOŠKE OSNOVE ETNONACIONALIZMA

Gledan iz socijalno-psihološkog ugla, etnonacionalizam je (u širokom smislu) ponašajni obrazac koji se temelji u karakteristikama grupnog života, prvenstveno u sklonosti pripadnika grupe da precijenjuju članove svoje i potcijenjuju članove po nečemu rivalske druge grupe.

Da bih što potpunije osvijetlio socijalno-psihološke osnove etnonacionalizma, razmotriću sljedeće teme.

- Grupni mentalitet
- Potreba čovjeka da se potvrđuje kao jedinka i integriše u neku nadnaravnu veličinu
- Obrazac *bratimljenje unutra – neprijateljstvo prema spolja*
- Porijeklo obrasca *bratimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*
 - Antropološka utemeljenost
 - Teorija socijalnog identiteta
 - Socijalna biologija
- Kako se postaje član (etno)nacionalne grupe: svojevolumno ili po sili nadličnih sila
- Slijepo poštovanje principa *poštovanje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja* više šteti nego što koristi
- Može li ljubav prema čovječanstvu da zamijeni ili oslabi privrženost etnonacionalnoj grupi

GRUPNI MENTALITET

Razmatranje svih, ili makar i većine aspekata grupne pripadnosti iziskivalo bi mnogo prostora, a bilo bi i nepotrebno u kontekstu teme

kojom se bavim u ovoj knjizi. Ograničiću se na tri teme koje su u vezi sa grupnom pripadnošću i odgovarajućim grupnim mentalitetom. Najprije ću ukratko podsjetiti na to zašto se ljudi udružuju u grupe, zatim ću ukazati na dvije suprotne potrebe čovjeka (potrebu da sebe afirmiše kao pojedinac i potrebu da svoju individualnost utopi u neku nadindividualnu veličinu) i konačno, tematizovaću sindrom *bratimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*, koji predstavlja jednu od manifestacija grupnog mentaliteta. Odabrao sam ove tri teme povezano sa grupnom pripadnošću zato što njihovo razmatranje pomaže da se (bolje) osvijetli psihologija etnonacionalizma. Psihologija etnonacionalizma se, kao što sam rekao, najvećim dijelom temelji u psihologiji grupe, posebno u nekim aspektima psihologije grupe, odnosno grupnog mentaliteta.

Uloga grupe u životu pojedinca

Koji su individualni motivi udruživanja u grupu? Da li se čovjek udružuje sa drugim ljudima pod pritiskom nekog instinkta (kategorija od koje se danas mnogim psiholozima diže kosa na glavi), nesvjestan biološke socijalne i psihološke svrshodnosti života u grupi, ili je udruživanje i formiranje grupe promišljen akt, nešto što ishodi iz spoznaje da se u grupi i pomoću grupe mogu lakše i brže zadovoljiti različite potrebe?

Jedan broj socijalnih psihologa i antropologa smatra da se na život ljudi u grupi može gledati kao na izraz, tačnije realizaciju takozvanog *gregarnog* ili *afilijacionog* instinkta. Drugi poriču instinktivnu prirodu potrebe za udruživanjem i ističu da je ova potreba raširena među ljudima prije svega zbog njene visoke funkcionalne vrijednosti u borbi za opstanak. Jedno je sigurno: veliki broj za pojedinca i društvo bitnih aktivnosti (proizvodnja i razmjena dobara, na primjer) obavlja se u jednoj ili više grupa. Dalje, pripadnost određenoj grupi daje ljudima socijalni (grupni) identitet, koji im je neophodan u saobraćanju sa ostalim grupama, odnosno njihovim članovima. Konačno, život u grupi pomaže čovjeku da zadovolji bazične potrebe kao što su, na primjer, nabavka hrane, zaštita od spoljašnjih neprijatelja, potreba za važenjem, za moći

i tako dalje. Lijepo je rečeno da sve grupe služe zadovoljavanju potrebe za vlašću nekih članova i potrebi za pripadnošću većine članova.¹¹³

Grupna svijest je važan dio grupnog mentaliteta. Sljedeće okolnosti utiču na uobličavanje individualne svijesti o grupnoj pripadnosti: većina ljudi izvan grupe se na sličan ili istovjetan način odnosi prema članovima određene grupe; članovi grupe imaju svojstvene im navike, vrijednosni sistem, vjerovanja, odjeću, jezik itd., koji se mahom ne sreću kod ljudi izvan grupe; članovi određene grupe imaju zajednička iskustva iz prošlosti; pravila, standardi i norme koji regulišu odnose među članovima određene grupe razlikuju se od standarda i normi koji određuju odnose u drugim grupama.

Urođena ili stečena, potreba za grupnom pripadnošću jedna je od najjačih motivacionih sila u čovjeku. Ona pokreće ljude na aktivnosti čiji se pravi smisao ne može otkriti ako se prenebregne ili potcijeni važnost grupnog mentaliteta. U potonjem se, kao što ću pokazati, može naći odgovor ili barem dio odgovora i na mnoga pitanja koja se javljaju pri promišljanju fenomena etnosa, nacije i etnonacionalizma.

Konačno, u kontekstu razmatranja pojedinih aspekata grupne pripadnosti, posebno njihove važnosti u osvjetljavanju psihologije etnonacionalizma, korisno je podsjetiti da je ljudsko biće *društvena životinja*, ali ne toliko po tome što je „društvena bez razlike sa svim ljudima, koliko po tome što je posebno društvena sa određenom grupom ljudi. Čovjeka kao da uvijek prirodno privlači jedna posebna grupa i prema njoj je uvijek posebno, naglašeno lojalan“.¹¹⁴

POTREBA ČOVJEKA DA SEBE POTVRĐUJE KAO JEDINKU I DA SE INTEGRIŠE U NEKU NADINDIVIDUALNU VELIČINU

Sklonost čovjeka da se integriše u cijelinu jeste sklonost slična potrebi za grupnom pripadnošću, s tim što je integrativna tendencija ob-

¹¹³ Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey, E. L. *Individual in Society*, New York, McGraw Hill, 1961, 394.

¹¹⁴ Hayes, C., *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, New York, Russell and Russell, 1968, 1.

uhvatniji pojam. Kao što sam ranije u tekstu istakao, nije teško utvrditi individualne potrebe koje pojedinac zadovoljava članstvom u grupi. Pitanje je o potrebama koje su važne za opstanak čovjeka kao bio-psihosocijalnog bića, ali i opstanak grupe.

U svim vremenima čovjeku je bila svojstvena potreba da prevaziđe granice individualne posebnosti, da se približi nadindividualnom entitetu, koji će neposredno ili posredno da podari značenje njegovoj egzistenciji. Najčešći odgovor na ovakvu potrebu jeste identifikacija sa nekim socijalnim *holonom* – kastom, plemenom, partijom, etnosom, religijskom grupom, nacijom, civilizacijom.

Kod većine ljudi uravnotežene su potreba za afirmacijom svoje posebnosti i potreba za iščezavanjem u grupi kao nadindividualnoj veličini: biti jedinka, individua, jedinstvena, nepodjeljiva i neponovljiva, i napustiti, prekoračiti granice egotične zatvorenosti, poistovjetiti se sa nekom nadindividualnom veličinom, iščeznuti u njoj.

Integrativna tendencija koja se može prepoznati u nekim aspektima etnonacionalnog osjećanja, ali i u etnonacionalističkom poimanju sebe i drugih ljudi, najbolje se može prikazati ako se sučeli sa njenim opozitumom, sa potrebom čovjeka da se samopotvrđuje.

Pojedinac i bilo koja nadindividualna veličina ili cijelina u visokom stepenu zavise jedno od drugog. Čovjek cijelini daruje, ali od nje i dobija snagu, energiju. Cjelina je pak moćna zahvaljujući djelovima i utoliko od njih zavisi.

Čovjeku je potreban predmet totalnog obožavanja. Potreban mu je predmet koji će za njega imati 'maksimalan značaj' (Tilijev izraz); potreban mu je predmet odanosti koji će biti fokusna tačka svih njegovih stremljenja, i osnova za sve njegove stvarne – a ne samo proklamovane – vrijednosti. Takav predmet obožavanja potreban mu je iz mnogih razloga. On objedinjuje njegovu energiju, izdiže ga iznad izolovane egzistencije, sa svim njegovim sumnjama i nesigurnošću, i daje značenje njegovom životu. Posvećen cilju koji je iznad njegovog izolovanog ega, čovjek sebe transcendira i napušta zatvor apsolutne egocentričnosti.¹¹⁵

¹¹⁵ Fromm, E., *The Anatomy of Human Destructiveness*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1973, 231.

Ima još nekoliko važnih i za naš predmet razmatranja bitnih razlika između čovjekove sklonosti ka samopotvrđivanju i integrisanju. Sklonost samopotvrđivanju ograničavaju norme sredine koje regulišu život u zajednici. „Društvo uzvraća kaznom na svako pretjerano, agresivno izražavanje sklonosti ka samopotvrđivanju; ono jednostavno uklanja takvog pojedinca.“¹¹⁶

S druge strane, niko i ništa ne postavlja brane integrativnoj tendenciji. Sve žošćem obožavanju *holona* ne vidi se kraj. Različiti socijalni entiteti, koji su predmet individualnog identifikovanja, sasvim očekivano podstiču jačinu i obim identifikacije. Sa stanovišta zajednice, odnosno odgovarajućeg grupnog entiteta, što je veće odricanje pojedinca od personalne posebnosti, što jače utapanje u *holon*, to je rezultat bolji.

Kad pojedinac vrši određene aktivnosti, kada poduzima ove ili one akcije čiji je cilj da samog sebe potvrdi, on je odgovoran za ono što čini. Kad pak slijedi diktat integrativne tendencije, njegova lična odgovornost se prenosi na kolektiv, na *holon*.

Najveće žrtve koje su ljudi spremni da čine, njihova najveća dostignuća, ali i najmonstruozniji zločini potiču iz jednog istog izvora.¹¹⁷ Ljudi koji su se poistovijetili sa nekom nadindividualnom cjelinom, i time se odrekli svoje posebnosti i svake odgovornosti, skloni su da sa više predanosti i strasti brane *holon* nego da štite sami sebe, da brane svoja prava i interese.¹¹⁸ Čini se da je čovjek, tek kada se oslobodi sebičnosti, opsjednutosti svojom pojedinačnošću, ličnih briga i strahova, kadar da u sebi oslobodi potencijale za neslućene kreativne domete i djela koja zadivljuju. Tada je, međutim, i najviše spreman za najcrnja zlodjela koja ga čine ubicom bez presedana u živom svijetu. Primjer za prvo su opasnosti kojima je čovjek spreman da se izloži da bi spasio njemu potpuno nepoznate, a bilo čime ugrožene ljude, a za drugo, zločini koji se čine u ime etnonacionalističkih uvjerenja i ciljeva.

¹¹⁶ Koestler, A. *The Ghost in the Machine*, London, Hutchinson of London, 1976, 246.

¹¹⁷ Koestler, A., navedeno djelo, str. 245.

¹¹⁸ Treba razlikovati nedjela koja su izvorno motivisana ili barem nadahnuta poistovjećivanjem s nekom nadindividualnom veličinom i zlodjela koja počinitelj naknadno (*post festum*) pokušava da (o)pravda pozivanjem na interese i diktate neke nadindividualne veličine.

PORIJEKLO OBRASCA BRATIMLJENJE PREMA UNUTRA - NEPRIJATELJSTVO PREMA SPOLJA

Mnogi činiooci stvaraju i pospješuju grupnu koheziju: uzajamna privlačnost među članovima grupe; saobraženost grupnih ciljeva potrebama i interesima članova grupe; komparativna prednost pripadanja jednoj određenoj, a ne nekoj drugoj grupi. Grupnu koheziju povećava i insistiranje na izuzetnim i u svakom pogledu hvalevrijednim osobinama članova grupe; zagovaranje obaveze članova da rade na ispunjenju ciljeva grupe; isticanje potrebe da članovi bez ostatka iskazuju lojalnost grupi i tako dalje.

Oslanjajući se na Frojđov *dictum* iz djela *Totem i tabu* Julija Kristeva¹¹⁹ (Julia Kristeva), francuski filozof i esejista bugarskog porijekla, tvrdi da isključivanje „drugih“ učvršćuje identitet klana, sekte, partije ili nacije, i da je istovremeno „izvor zadovoljstva identifikovanja ('to je ono što smo, stoga to je ono što sam ja') i barbarskog proganjanja 'drugih' ('to mi je strano, stoga ga odbacujem, proganjam i uništavam')“. Bitno je da „složeni odnosi između uzroka i posljedice koji vladaju u socijalnim grupama očigledno ne koincidiraju sa zakonima nesvjesnog u pogledu subjekta, ali te nesvjesne determinacije ostaju, suštinski, konstituirajući dio socijalne i stoga nacionalne dinamike“.

U kontekstu razmatranja socijalno-psihološke osnove etnonacionalizma, ključno je pitanje: da li porast grupne kohezije neizostavno uvećava negativne, čak neprijateljske stavove prema ljudima izvan grupe, odnosno onima koji pripadaju drugim grupama? Odgovor je potvrđan. „Svako povećavanje grupne kohezije izgleda da se postiže po cijenu povećanog neprijateljstva prema onima izvan grupe“.¹²⁰

Pošto spoljašnji neprijatelj – bez obzira na to da li grupu stvarno ugrožava ili članovi grupe samo vjeruju da ih ugrožava – gotovo po pravilu povećava grupnu koheziju, često je teško odrediti šta je uzrok, a šta posljedica: da li povećana grupna kohezija uvećava neprijateljska osjećanja prema ljudima izvan grupe, prema drugoj grupi, ili stvarna ili

¹¹⁹ Kristeva, J., *Nations without Nationalism*, New York, Columbia University Press, 1993, 50.

¹²⁰ Sampson, R. V., *The Psychology of Power*, New York, Vintage, 1968, 33.

umišljena neprijateljska osjećanja onih koji pripadaju drugoj ili drugim grupama povećavaju koheziju naše grupe.

Nesporno je da identifikovanje spoljašnjeg neprijatelja ublažava ili posve neutralizuje unutargrupne antagonizme. Diskriminatorna agresivnost prema strancima i pojačavanje veza među članovima grupe idu ruku pod ruku i uzajamno se pojačavaju. Moglo bi se čak reći da bez neprijatelja izvan grupe nema bliskosti među članovima grupe. U tom smislu Berington Mur (Barrington Moore), američki sociolog politike se umjesno pita: Da li je bratstvo ikada postojalo bez prijetnje od realnih ili izmišljenih neprijatelja?¹²¹

Zagovaranje maksimalne kohezije etnonacionalne grupe i antagonizovanje naše i „njihove“ etnonacionalne grupe jedan je od osnovnih ciljeva etnonacionalizma. Etnonacionalisti, čini se, računaju sa rečenom karakteristikom psihologije grupe: uska povezanost između rastuće grupne kohezije i pojave neprijateljskih osjećanja prema onima izvan grupe, odnosno članovima drugih grupa. Tako je, na samom početku prošlog vijeka, Vilijam Samner¹²² (William Sumner), američki sociolog i politikolog, koji je prvi uveo pojam etnocentrizma, pomalo rezignirano napisao: „Visok je stepen korelacije između mira i bratimljenja u mi-grupi i neprijateljstva prema drugim grupama i rata s njima.“ Drugim riječima, „lojalnost grupi, žrtvovanje za nju, mržnja i prezir prema strancima, bratimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja, sve to raste zajedno, sve su to proizvodi jedne iste situacije“.

Antropološka utemeljenost

Na koju to situaciju Samner misli? Da li postoji i da li može da se utvrdi zajednički imenitelj obrasca *bratimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*? Ili su ove dvije krajnosti jednog te istog obrasca uzajamno uslovljene i jedna drugu drži u ravnoteži? Drugim riječima, da li ova dva pola, pozitivan stav prema unutra i negativan prema spo-

¹²¹ Moore, B., *Injustice. The Social Bases of Obedience and Revolt*, White Plains, NY, E. Sharpe, 1978, 488.

¹²² Sumner, W. G., *Folkways*, New York, Ginn, 1906, 12.

lja, ne mogu jedno bez drugoga ili njihova povezanost proizlazi iz njihovog zajedničkog izvora? U prvom slučaju nije bitan njihov eventualno zajednički izvor već takva vrsta dinamične povezanosti dva stava (braćimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja) koja ih uzajamno uslovljava, pa i omogućuje.

Ervin Stob¹²³ (Ervin Staub), emeritus profesor sociologije na Masačusetskom univerzitetu u Amherstu, nedvosmislen je po tom pitanju: *mi-oni* obrazac je osnovni ljudski potencijal koji je čak genetski determinisan.

Da li se taj i takav potencijal koji bi bio inherentan ljudskom biću – uz veliko pitanje da li je genetski determinisan – može optužiti za međugrupni antagonizam, uključujući i međuetničke i međunacionalne sukobe? Evo odgovora koji daje Volter Konor (Walter Connor), profesor po pozivu na Midlberi koledžu u Vermontu, u Sjedinjenim Državama: „Često se pogrešno vjeruje da je etnički sukob uslovljen razlikom u jeziku, religiji, navikama, ekonomskom neravnopravnošću ili nekim drugim vidljivim, opipljivim elementom. Međutim, *mi-oni* sindrom suštinski uslovljava svaki etnički konflikt.“¹²⁴

Ima li, dakle, osnova da se govori o tome da je etnonacionalističko ponašanje *antropološki* uslovljeno, da ima *antropološku* osnovu, što bi značilo da je, barem u potencijalnom obliku, *zajedničko svim ljudima*?

Impresioniran „sličnošću između ponašanja odraslih i djece“, Čarls Pinderhjujs¹²⁵ (Charles Pinderhughes) je formulisao diferencijalnu teoriju povezivanja (*differential bonding theory*), koja govori u prilog antropološkoj utemeljenosti etnonacionalističkog ponašanja.

Odrasli koji simpatetički idealizuju jednu grupu i agresivno nipodaštavaju drugu slični su djetetu koje simpatetički idealizuje jednog roditelja dok istovremeno agresivno prezire drugog. (...) Pretpostavljam da je u osnovi ovih parova suprotno predznačenih oblika ponašanja djeteta i odraslih isti

¹²³ Staub, E., *The Roots of Evil, The Origins of Genocide and Other Group Violence*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, 19.

¹²⁴ Connor, W., *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1994, 46.

¹²⁵ Pinderhughes, C. A. „Differential bonding from infancy to international conflict“, *Psychoanalytic Inquiry* 6, 1986, 155–173.

proces diferencijalnog vezivanja, koji je ukorijenjen u fiziologiji od koljevke do groba, i koji je, čini se, univerzalan. Moje je mišljenje da se, tokom cijelog života, prema svemu odnosimo dvostruko: prema jednom djelu, jednoj grupi itd. sa simpatetičkim idealizovanjima; prema drugoj sa agresivnim nipodaštavanjem.

Evo mišljenja još dva autora koji smatraju da je *mi-oni* sindrom, koji bi činio dinamičku osnovu etnonacionalističkog ponašanja, neka vrsta *antropološke konstante*. Hans Encensberger¹²⁶ (Hans Enzensberger), poznati njemački intelektualac, filozof i esejista, pišući o uzrocima građanskih ratova zaključuje: „Pristrasna okupiranost samo vlastitim interesom i ksenofobija su antropološke konstante koje prethode bilo kakvom racionalizovanju. Njihova univerzalna raširenost ukazuje da su starije od svih poznatih društava.“

Endrju Bel-Fjalkof¹²⁷ (Andrew Bell-Fialkoff), pisac zapažene knjige o etničkom čišćenju, nakon što je ukazao na to da se složena socijalna, politička i ekonomska stvarnost objašnjava sukobima među grupama, bilo da je reč o etničkim, religioznim ili klasnim grupama, konstatuje: „To nije posve moderan fenomen. U srednjem vijeku, razlike među grupama dobijale su religioznu odoru. Današnja etnicizacija i rasijalizacija razlika među grupama, koristeći drugačije oznake, jednostavno premješta grupni konflikt na drugi plan. Grupa i oznake (*markers*) se mijenjaju, *sukob među grupama je vječan*.“ (kurziv D. K.)

Ako je obrazac *mi-oni* neka vrsta antropološke konstante, mogu li se njeni korijeni naći u dalekoj prošlosti ljudskog roda? Dva veoma poznata autora, oba Englezi, jedan filozof, a drugi zoolog i etolog, pozitivno odgovaraju na ovo pitanje.

Filozof Bertnard Rasel (Bernard Russel), u knjizi *Autoritet i pojedinac*¹²⁸, tvrdi da „dvostruki mehanizam bratstva unutar plemena i neprijateljstva prema svim ostalim“ ima instinktivnu osnovu. Rasel smatra da „sudeći prema čovjekolikim majmunima i najprimitivnijim zajedni-

¹²⁶ Enzensberger, H., *Civil Wars. From L. A. to Bosnia*, New York, The New Press, 1994, 116.

¹²⁷ Bell-Fialkoff, A., *Ethnic Cleansing*, London, Macmillan, 1996, 72.

¹²⁸ Russel, B., *Authority and the Individual*, London, George Allen and Unwin, 1964.

cama koje su preživele do naših dana, takozvani rani čovjek mora da je živio u malim grupama, ne mnogo većim od porodice – u grupama od pedesetak do stotinu ljudi“ (str. 12). Moglo bi se reći da su „članovi svake grupe uzajamno saradivali, ali i da su pokazivali neprijateljska osjećanja prema članovima ostalih grupa ljudskog roda kada god bi s njima došli u dodir“. Dokle god je čovjek bio rijetko biće na zemlji, članovi pojedinačnih grupa rijetko su se sretali. Svaka grupa je imala vlastitu teritoriju i do sukoba bi dolazilo uglavnom u graničnim područjima između pojedinih porodica-plemena. Svi članovi jedne porodice-plemena lično su znali jedni druge. To im, uostalom, nije bilo teško pošto su živjeli na srazmjerno ograničenom teritoriju, držali se jedni drugih i, što je najvažnije, nije ih bilo mnogo. Oni drugi, oni izvan porodice-plemena bili su jednostavno nepoznati (neznanci) i zato u odnosu prema njima nije bilo mjesta za prijateljska osjećanja.

Mnogo toga se izmijenilo od tih davnih vremena. „Čovjek je napredovao u pogledu količine znanja, vještina kojima raspolaže, oblika društvene organizacije, ali ne (...) i u pogledu urođenih intelektualnih kapaciteta (...) koji se ne razlikuju od intelektualnih kapaciteta paleolitkog čovjeka.“ Čovjek još uvijek ima instinkte „koji ga upućuju da živi u malim plemenima i da se drži principa *prijateljstvo prema unutra i neprijateljstvo prema spolja*.“ Štaviše, „socijalna kohezija, koja se najprije uspostavila kao lojalnost grupi povezanoj strahom od neprijatelja, sve je više – zahvaljujući dijelom prirodnim, spontanim, a dijelom nespon-tanim procesima – rasla dok nije obuhvatila veoma velike skupine ljudi koje zovemo nacije“ (str. 14).

Dezmond Morris, pisac široko znane knjige *Ljudski zoološki vrt*¹²⁹, takođe smatra da je „prelazak sa plemena na super-pleme“, to jest „pomjeranje sa personalnog na impersonalno društvo“ odigralo bitnu ulogu u određivanju ljudskog ponašanja „narednih milenija“. Prema ovom autoru, ljudi ne vole obezličene odnose i još od vremena propasti plemena i pojave super-plemena čeznu za zajednicom u kojoj će znati svakog člana.

Na nacionalnu, a posebno etnonacionalnu grupu kao neku vrstu super-porodice, sačinjene od ljudi koji su realno ili simbolički, realno ili imaginarno (blisko) upućeni jedni na druge, može se, između ostalog,

¹²⁹ Morris, D., *The Human Zoo*, London, Vintage, 1994, 6–7.

gledati kao na ostvarenje te čežnje, kao na simbolično ili realno rješenje muka izazvanih globalnim obezličavanjem međuljudskog komuniciranja.

Pošto je obrazac *prijateljstvo prema unutra – neprijateljstvo prema spolja* ključna značajka etnonacionalističkog pogleda na svijet, iznijeću još dvije interpretacije mogućeg porijekla ovog bazičnog obrasca, koje mi se čine domišljatije od Raselove i Morisove. Jedna potiče iz onog pravca u psihologiji interpersonalnih odnosa, čiji zagovornici gledaju na odnose među grupama iz perspektive *teorije socijalnog identiteta*, a drugoj je ishodište *socijalna biologija*.

Teorija socijalnog identiteta

Protagonisti teorije socijalnog identiteta ili, kako se još naziva, teorije o grupnom identitetu sa pretežno kognitivne tačke gledišta objašnjavaju porijeklo i prirodu čovjekove potrebe za pripadanjem određenoj grupi i za antagonizovanjem druge ili drugih grupa.

Iz brojnih postavki ove teorije izdvojiću dvije koje iz posebnog ugla bacaju svjetlo na obrazac *prijateljstvo prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*. Prva teza se tiče socijalne kategorizacije kao mehanizma podjele pojedinaca i grupa, a druga se odnosi na ljudima inherentnu potrebu da stvore i održavaju dobru sliku o sebi.

Socijalna kategorizacija

Socijalni svijet je podijeljen, kažu zagovornici ove teorije, u klase, potklase i tako dalje. Socijalna samoidentifikacija sebe ili identifikacija nekog drugog odnosi se na proces smještanja samog sebe unutar sistema socijalnih kategorija i definisanje sebe i drugog u skladu sa datim socijalnim kategorijama. Jedna od osnovnih osobina socijalnih kategorija jeste ta da one istovremeno *uključuju* i *isključuju*. One istovremeno označavaju i šta neko *jeste* i šta *nije*.

I grupni mentalitet i grupno ponašanje proizlaze iz toga što čovjek zna da pripada određenoj socijalnoj kategoriji; na primjer, da je muško ili žensko, da je ove, a ne one etnonacionalnosti, da je hrišćanin ili

musliman. Stoga ljude ne povezuje pritisak ovih ili onih potreba, nego njihova svijest da su socijalno kategorizovani, a to znači socijalno identifikovani. Sam socijalni identitet je, prema Henriju Tejdžfelu¹³⁰ (Henri Tajfel), svijest pojedinca da pripada određenim socijalnim grupama, kao i određena emocionalna vrijednost i značaj koji za njega ima članstvo u određenoj grupi.

Sudeći prema brojnim ogledima koji su izveli Henri Tejdžfel (1974, 1982) i njegovi saradnici iz Bristola (na primjer, Turner, 1975; Bilig, 1976), svijest pojedinca da pripada određenoj socijalnoj grupi, praćena odgovarajućim emocijama, otjelotvoruje sklonost ljudi da favorizuju pripadnike iste grupe i omalovažavaju pripadnike drugih grupa. Zanimljivo je da se ova sklonost može aktuelizovati prostim razvrstavanjem, znači kategorizovanjem ljudi u grupe, i to ne na osnovu sličnih svojstava, već posve arbitrarno, prema principu slučajnosti. Arbitrarna klasifikacija ljudi u grupe dovoljna je da ljudi postanu ne samo pristrasni prema tek identifikovanoj „njihovoj“ grupi nego i diskriminatorno raspoloženi prema pripadnicima druge ili drugih grupa.

Primjera radi, u jednom od brojnih ogleda koje su izvršili autori teorije socijalnog identiteta, skupina ljudi je potpuno arbitrarno raspoređena u dvije grupe (svaki prvi pojedinac je svrstan u grupu A, a svaki drugi u grupu B). Nakon toga, članovi grupe A i B nisu jedno vrijeme međusobno saobraćali. Jedino što su znali bilo je da su etiketirani kao članovi jedne od dvije grupe.

Kada je, poslije izvjesnog vremena, članovima obje grupe pružena mogućnost da podijele određena priznanja, to jest da odluče kome će od njih pripasti nagrade, oni su bez izuzetka sve nagrade dali članovima svoje grupe. Očigledno, nameće se zaključak, važna je puka grupna pripadnost, važno je to da smo kategorizovani kao pripadnici te i te grupe, a ne stvarne ili pretpostavljene zajedničke osobine članova svake od grupa ili bilo kakva njihova povezanost.

To kako smo kategorizovani, odnosno identifikovani, određuje koga ćemo voljeti, a koga ne samo da nećemo voljeti, već ćemo ga nipodaštavati, pa čak i mrziti. Prva osjećanja ćemo gajiti prema svima onima koji

¹³⁰ Tajfel, H., „La catégorisation sociale“, u: S. Moscovici (ur.), *Introduction à la psychologie sociale*. Vol. I, Paris, Larousse, 1972, 31.

su kategorizovani (identifikovani) na isti način kao i mi, a druga prema onima koji su smješteni u drugu kategoriju, koji su od nas različito kategorizovani.

Ako je grupa dobra, onda sam i ja dobar

Sada ću se, ukratko, osvrnuti na drugu postavku teorije socijalnog identiteta prema kojoj potreba ljudi da stvaraju i održavaju dobru sliku o sebi značajno doprinosi uobličavanju obrasca *prijateljstvo prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*, koji je, kako smo vidjeli, u osnovi etnonacionalističkog pogleda na svijet.

Grupna kohezija, tvrde protagonisti navedene teorije, ne počiva na tome što se ljudi međusobno privlače, nego na tome što im je grupa privlačna.

Nije potrebno isticati da daleko najveći broj pripadnika iste etnonacionalne grupe ne zna jedan za drugog. Međutim, sama činjenica da ih sve zajedno „pokriva“ ista socijalna kategorija (kategorija određene etnonacionalnosti) čini ih sklonim da pretjeruju u pogledu zajedničkih osobina onih koji pripadaju istom etnonacionalnom kolektivu kao oni sami, ili da čak izmišljaju zajedničke osobine. „Ne možemo da formiramo grupu od pojedinaca koje volimo“, piše Džon Tarner¹³¹ (John Turner), jedan od glavnih predstavnika teorije socijalnog identiteta, „koliko možemo da volimo ljude zato što pripadaju istoj grupi kao i mi.“

I dalje, međutim, ostaje otvoreno pitanje: zašto ljubav prema vlastitoj grupi prati neprijateljstvo prema drugoj grupi ili drugim grupama? Da li bi mogla da se voli svoja grupa, a da se ne mrze pripadnici druge ili drugih grupa? Da li bismo mogli da se neprijateljski odnosimo prema članovima grupe koja nije naša, a da pri tom nismo pristrasni prema onima koji pripadaju našoj grupi? Evo kako na navedena pitanja odgovaraju protagonisti teorije socijalnog identiteta.

Ljudi su inherentno motivisani da stvore i/ili očuvaju pozitivnu sliku o sebi. Slika o sebi ima dvije komponente: slika o sebi kao *pojedincu* i

¹³¹ Turner, J. C., „Toward a cognitive redefinition of the social group“, u: H. Tajfel (ur.), *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, 25.

SOCIJALNO PSIHOLOCIJE KONIJE PIRIOMI GIOVANNI PIRIOMI

slika o grupi kojoj pripadam. Kada rade na tome da uljepšaju sliku o sebi, ljudi su više skloni da uljepšaju sliku o pripadajućem kolektivu (svoj socijalni/grupni identitet) nego sliku o sebi kao pojedincu. Ako bi željeli da poboljšaju prvenstveno lični identitet, oni sami bi morali biti bolji, mudriji, vještiji, učevniji i tako dalje. Postoji drugi, lakši put da se postigne isti cilj: preko svake mjere isticati kvalitete grupe kojoj pripadam i istovremeno obezvrijeđivati članove druge ili drugih grupa. Tako se posredno, to jest uljepšavanjem slike o pripadajućem kolektivu uljepšava slika o samom sebi. Ukratko, ako su članovi moje (etnonacionalne, na primjer) grupe izuzetni, ako po osobinama nadvisuju članove ostalih grupa, onda sam i ja, kao član takve grupe, takođe izuzetan.

Rodžer Braun¹³² (Roger Brown), američki psiholog, koji je predavao na Harvardu i masačusetskom Institutu za tehnologiju (MIT), smatra da pretjerana sklonost, to jest nekritička blagonaklonost prema članovima grupe kojoj pripadamo ne pruža dovoljno osnova za sukobe među grupama. Mora se, smatra Braun, podstaći i osjećanje nepravde među članovima grupe. O čemu je zapravo riječ? Prije svega, da bi se grupe uzajamno poredile, a poređenje je u osnovi osjećanja nepravde (ono je zapravo preduslov za takvo osjećanje), grupe (budući neprijatelji) moraju biti slične jedna drugoj i biti u nekoj vrsti odnosa, jer samo tako član svake grupe može da uporedi šta je njegova, a šta rivalska grupa dala, učinila, a šta je, zauzvrat, dobila. Pošto etnocentrički ili, u širem smislu, etnonacionalistički stav podrazumijeva, namjernu ili nenamjernu, ali po pravilu netačnu ocjenu o doprinosima i zaslugama vlastite grupe i o onome što je dobila zauzvrat od članova druge ili drugih grupa, neminovno se, prije ili kasnije, rađa osjećanje nepravde koja je učinjena „našoj“ grupi. „Precjenjivati, uljepšavati vlastiti socijalni identitet jedan je od načina da se probudi osjećanje nepravde“, napisao je Braun (str. 552). Osjećanje nepravde, pak, gotovo bez izuzetka izaziva bijes i agresiju, usmjerenu naravno na članove druge ili drugih grupa, a u slučaju etnonacionalnih grupa – na ljude drugog etnonacionalnog porijekla. Tako počinje sukob među grupama, tako se počinju sukobljavati pojedine etnonacionalne zajednice.

¹³² Brown, R., *Social Psychology*, New York, The Free Press, 1986, 534.

Zajednički element u obje osnovne postavke teorije socijalnog identiteta jeste taj da je antagonizam među grupama prirodan (u smislu očekivan) i utoliko neizbježan, svojstven svim ljudima bez razlike. Time se vraćamo na ranije postavljeno, a u kontekstu razmatranja psihologije etnonacionalizma ključno pitanje: da li je obrazac *prijateljstvo prema unutra – neprijateljstvo prema spolja* do te mjere opšteljudski da bi se o njemu moglo govoriti kao o jednoj od ljudskih *univerzalija*? Ranije citirani Braun potvrdno odgovara na ovo pitanje. Kada nabroja ljudske univerzalije, znači, ono što svi ljudi, sva društva, sve kulture imaju zajedničko, ovaj autor (str. 134, 136, 138–139) ističe da ljude odlikuje, između ostalog, sklonost ka precjenjivanju vlastite grupe, što neminovno ima za posljedicu antagonizovanje druge grupe, odnosno drugih grupa.

I Erik Hobsbaum¹³³ (Eric Hobsbawm), poznati historičar marksističke orijentacije, koji je umro u dubokoj starosti prije nekoliko godina, nakon sumarne analize korjena međuetničkih sukoba ističe da su oni naprosto crta i/ili manifestacija ljudske prirode (*la condition humaine*). „Nema sumnje da su sukobi između 'nas' i 'njih', kao uostalom i razlika između 'nas' i 'njih', koja određuje grupu kojoj pripadamo, odlika ljudske prirode i, u tom smislu, univerzalna.“

Tamotsu Šajbutani¹³⁴ (Tamotsu Shibutani), razmišljajući na sličan način, zaključuje da smo svi mi do određenog stepena etnocentrični – u onoj mjeri u kojoj svi ljudi nastoje da koriste standard vlastite grupe kao baždar za procjenu svega što vide. Otuda „onaj drugi“ ispada manje vrijedan, u krivu, a nekad čak i izopačen. Ako smo svi do određenog stepena etnocentrični, onda je etnocentričnost, onda je princip *prijateljstvo prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*, koji je u osnovi etnonacionalizma, doista jedna od ljudskih univerzalija, jedna od antropoloških konstanti.

¹³³ Hobsbawm, E., „Qu' est-ce qu' un conflit ethnique?“, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, No 100, Decembre 1993, 51–57.

¹³⁴ Shibutani, T., *Social Processes*, Berkley, CA, University of California Press, 1986, 78.

Socijalna biologija

Zagovornici socijalne biologije osvijetljavaju fenomen *bratimljenje prema unutra* - neprijateljstvo prema spolja iz posve različitog ugla u odnosu na teoriju socijalnog identiteta. Oni, naime, tvrde da je ovaj obrazac, tokom pisane i nepisane istorije, pokazao najveći adaptivni potencijal i zato se održao, zato je dan-danas djelotvoran. Drugim riječima, najadaptivnijim su se pokazali oni koji su precjenjivali vlastitu grupu i žrtvovali se za nju, što u slučaju etnonacionalizma znači oni koji su najtolerantni u etnonacionalnom smislu. Zašto? Naprosto zato što su oni spremni da se više nego ostali žrtvuju za svoje sunarodnike, saplemenike. Navodno, samo su one etničke grupe, ona plemena koja su u svojim redovima imala najveći broj altruista (u pomenutom smislu riječi), uspjela da prežive.

Takvi pogledi sociobiologa čine se uglavnom tačni, posebno ako se pod altruizmom misli na solidarnost, na ukazivanje pomoći ljudima u nevolji bez obzira na neposrednu korist koju onaj koji pomaže ima od toga. Altruizam je, međutim, prema sociobiolozima, ponašanje koje povećava reproduktivnu sposobnost drugih na račun smanjivanja iste sposobnosti altruista. Prema tome, ako altruisti, ponašajući se altruistično, doista umanjuju svoju reproduktivnu sposobnost, onda se vremenom smanjuje broj gena koji pospješuju altruističko ponašanje.¹³⁵ Drugim riječima, ispada da altruisti zapravo ne bi imali veliki adaptivni potencijal. Posve suprotno, njihov adaptivni potencijal bio bi prilično mali, što znači da bi se vremenom značajno smanjio broj „altruističkih gena“. (Prema sociobiolozima, geni određuju ponašanje ljudi.)

Sociobiolozi ističu da „altruistički geni“ u stvari nisu ugroženi, jer altruističko ponašanje je u službi sebičnosti gena, „produkt jednostavne računice“. Naime, pošto je osnovni interes gena da prežive i da se umnožavaju (što bi trebalo da je jedan od osnovnih zakona „prirodnog svijeta“), geni favorizuju svaki oblik nepotističkog, tribalističkog, etnocentričkog, etnonacionalističkog ponašanja; drugim riječima, onaj oblik ponašanja koji podstiče žrtvovanje za one koji imaju isti genski materijal.

¹³⁵ Van den Berghe, P., *The Ethnic Phenomenon*, New York, Elsevier, 1981, 9.

terijal kao i „altruisti“. Tako, uprkos žrtvovanju altruista ili upravo zbog njega, broj „altruističkih gena“ se ne smanjuje. Naprotiv, on se uvećava.

Da objasnim ovo gledište socijalnih biologa koje je ključno za njihovo tumačenje etnonacionalističkog ponašanja. Na altruističko ponašanje – znači, svaki oblik ponašanja kojim čovjek više pomaže prijateljima, znancima, susjedima i tako dalje nego samome sebi – moglo bi da se gleda kao na neadaptivno ponašanje. Preživjeće i umnožavaće se oni kojima se pomaže, a oni koji pomoć pružaju izumrijeće, a sa njima i njihovi „altruistički geni“. Kako se, dakle, u svjetlu darvinističke borbe za preživljavanje i preživljavanja najsposobnijeg, najjačeg može objasniti altruističko ponašanje životinja i ljudi?

Odgovor na ovo pitanje može se naći u činjenici da su braća i sestre, govoreći jezikom genetike, uzajamno bliži nego roditelji i njihova djeca. Šta to praktički znači? Ako je prirodom ili prirodno dat poriv za umnožavanjem i reprodukcijom, za povećavanjem broja vlastitih gena i njihovim prenošenjem na sljedeće generacije, onda su ljudi bliži udovoljavanju tom porivu kad se žrtvuju za braću ili sestre nego kada se bore za očuvanje vlastite egzistencije i nastoje da se sami reprodukuju. Takozvana *inkluzivna* (obuhvatna) *spособnost* (*inclusive fitness*) (moje osobine će biti prenijete na kolateralne srodnike) prije i više nego *reproduktivna sposobnost* (*reproductive fitness*) omogućuje super-porodici, plemenu, etničkoj grupi da preživi. U osnovi etnocentrizma je, dakle, prema sociobiolozima, premoć sveobuhvatne sposobnosti (koja se iskazuje brojem vlastitih gena koji će biti uključeni u sljedeće generacije) nad reproduktivnom sposobnošću.

Pjer van den Berge¹³⁶ (Pierre van den Berghe), rodonačelnik socijalne biologije, na sljedeći način sažeto izražava svoje viđenje etnocentrizma kao proširenog oblika biološki utemeljenog nepotizma.

Moja teorija, formulisana prije jednu i po deceniju, vrlo je jednostavna. Svi socijalni organizmi su biološki programirani da budu nepotistični, to jest da budu skloni (ili 'altruistični') prema drugima zavisno od toga koliko realno imaju ili smatraju da imaju zajedničke pretke. Socijalni organizmi su

¹³⁶ Van den Berghe, P., „Does race matter?“, *Nations and Nationalism* 1, 1995, 357-368.

evoluirali prema nepotizmu zato što je investiranje u organizme sa kojima nisu u srodstvu, sa biološkog gledišta, čisti gubitak, te stoga takvo ponašanje nije moglo da evoluirati. (...) U ljudskom svijetu i izvan njega više su nego ubjedljivi dokazi o opšteraiširenosti nepotizma. (...) Biološki gledano, nevažno je da li ljudi svjesno ili nesvjesno ispoljavaju sklonost prema srođnicima. Ali, svjesno ili nesvjesno, ako želimo da uvećamo našu obuhvatnu sposobnost (*inclusive fitness*), mi moramo znati da pravimo razliku među ljudima već prema tome koliko nam je neko biološki blizak.

Prevedeno na jezik sociobiologa, ključni etnonacionalistički obrazac (*bratimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*) označava trijumf bioloških snaga u čovjeku ili – tačnije rečeno – nad čovjekom.

Vrijedno je primjetiti da su pogledi Van den Bergea, jednog od najistaknutijih predstavnika sociobiologije, manje podložni kritici kad ovaj autor pokušava da u super-porodicama, a ne u genima i njihovoj narodnoj sebičnosti nađe odgovor na pitanje o porijeklu tribalističkih i etnocentričkih stavova. Tako ovaj autor u radu „Rasa i etnicitet: sociobiološka perspektiva“¹³⁷ sugeriše da se etnocentrizam „razvio tokom evolucije duge milione, ili barem stotine hiljada godina, kao produžetak ili nastavak žrtvovanja za srodnike“. U istom radu Van den Berge čak tvrdi da nije toliko bitna činjenica da je „žrtvovanje za srodnike ponekad bilo više pretpostavljeno nego realno“. Važno je da su „srođnici bili dovoljno često realni (to jest, stvarno srođnički bliski – prim. D. K.) da bi postali osnova onih moćnih osjećanja koje zovemo nacionalizam, tribalizam, rasizam i etnocentrizam.

Umjesno je postaviti pitanje: kako se pretpostavljene nagonске sile koje stoje iza potrebe da se omogući i produži život što većeg broja onih koji su nam u genetskom pogledu slični odnosno bliski „prevodi“ u individualnu motivaciju za djelovanje u rečenom smislu. Drugim riječima, da li su ljudi, kada se žrtvuju za svoje srođnike, u najširem smislu riječi, svjesni smisla, to jest cilja svoje aktivnosti? Učesnici jednog seminara, posvećenog antropologiji rata, istakli su¹³⁸ da ljudi ne moraju da razumi-

¹³⁷ Van den Berghe, P., „Race and ethnicity: A sociobiological perspective“, *Ethnic and Racial Studies* 1, 1978, 401–411.

¹³⁸ McCauley, C., „Conference overview“, u: J. Hass (ur.), *The Anthropology of War*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 1–5.

ju zašto se žrtvuju za one s kojima su srodnički povezani. Dovoljno je da posjeduju motive i ispoljavaju ponašanje koje je, u prošlosti, bilo povezano sa obezbjeđivanjem preživljavanja i umnožavanja 'krvno' bliskih.

Konačno, Van den Berge u knjizi *Etnički fenomen* (navedeno djelo, str. 140) priznaje da se pojam „naše gore list“ može koristiti dosta arbitrarno. Drugim riječima, činjenica da se članovi grupe ponašaju kao da su krvni srodnici (a, u stvari, nisu) ne bi trebalo da obezvrijedi temeljni princip. U početku, bilo je očigledno nesebično uzajamno pomaganje krvnih srodnika. Međutim, kako tvrdi Meri Makvel¹³⁹ (Mary Macwell), jedan od kritičara sociobiološkog koncepta, jednom kad je uspostavljena takva navika, moguće je da se ona koristi 'pogrešno', to jest da ona podstiče ljude da pomažu one s kojima žive u istoj državi, a s kojima nisu u krvnom srodstvu.

Smatram da nema nedvosmislenog dokaza da se grupni (tribalni, etnički) mentalitet može povezati sa „sebičnošću gena“. S druge strane, mislim da je Van den Berge¹⁴⁰ u pravu kada tvrdi da je „to kako se ovaj mentalitet da brzo i lako mobilizirati odnosno aktivirati, čak i u modernim industrijskim društvima, u kojima se mora boriti za preimućstvo sa grupama tipa II (grupe tipa I podrazumijevaju rasne, kastinske i etničke grupe, a grupe tipa II obuhvataju tako različita udruženja kao što su sindikati, političke partije, profesionalna, sportska udruženja, skupine susjeda i tako dalje – D. K.), potom, slijepa svirepost sukoba do kojih on može dovesti i, konačno, nepristupačnost ovog mentaliteta racionalnim argumentima – samo neki od pokazatelja njegove vitalnosti i primordijalnosti“.

Dijalog sa sociobiolozima o tome kakvu ulogu igraju biološki činioци u nastanku etnocentrizma pretpostavlja opipljiv, čvrst, nedvosmislen dokaz da je etnička grupa u biološkom smislu proširena porodica. Do sada takav dokaz nije predočen.

Rezimirajući različite poglede o porijeklu sindroma *prijateljstvo prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*, istakao bih da je izvjesno da se

¹³⁹ Macwell, M., *Morality Among Nations*, Albany, NY, New York State University Press, 1990, 96.

¹⁴⁰ Van den Berghe, P., „Race and ethnicity: A sociobiological perspective“, navedeno djelo.

favorizovanje pripadnika vlastite i obezvrijeđivanje članova druge ili drugih grupa, uključujući i etnonacionalne, ostvaruje primjenom različitih mehanizama i postupaka. Teško je pri tome reći koji mehanizam preovlađuje u svakom konkretnom slučaju grupnog ponašanja ili ispoljavanja grupnog mentaliteta.

KAKO SE POSTAJE ČLAN (ETNO)NACIONALNE GRUPE: VLASTITOM ODLUKOM ILI PO SILI VANPERSONALNIH VELIČINA

Za razumjevanje psihologije etnonacionalizma važan je element obaveznosti. Zašto? Zato što *obaveznost* obilježava i pripadnost određenoj etnonacionalnoj grupi i aktivnosti koje obavljaju oni koji pripadaju ovoj vrsti kolektiva.

Nacionalno i *tude* su dva povezana, međusobno zavisna i neodvojiva pojma u (etno)nacionalnom diskursu i praksi. „Nacionalizam ne bi mogao da postoji bez pojmova blizanaca: nacionalno i tude.“¹⁴¹ U svijetu nacionalnih država (i nacionalnosti) stranac je onaj koji ne pripada državi čiji smo članovi; stranac je onaj ko nema „našu“ nacionalnost.¹⁴²

U multietničkim nacionalnim državama, a one dominiraju u današnjem svijetu, dobar broj ljudi gaji i etnička i nacionalna osjećanja. Ova tvrdnja se odnosi prvenstveno na pripadnike različitih etničkih manjina u određenoj nacionalnoj državi. Za ovu priliku, dakle krajnje uslovno, i one koji pripadaju državnoj naciji (*Statsnation*) tretiraću kao pripadnike etničkog kolektiva. Oni su zapravo pripadnici obično najbrojnijeg etnonacionalnog segmenta u jednoj nacionalnoj državi i sebe percipiraju, a i drugi ih percipiraju kao reprezentante konkretne nacionalne države. To su, na primjer, Francuzi u Francuskoj, Njemci u Njemačkoj, Irci u Irskoj.

Etnička i etnonacionalna grupa s jedne, i državno-nacionalna zajednica s druge strane, razlikuju se, između ostalog, po tome kako poje-

¹⁴¹ Manzo, C. A., *Creating Boundaries. The Politics of Race and Nation*, Boulder, CO, Lynne Rienner, 1996, 3.

¹⁴² Kristeva, J., *Strangers to Ourselves*, New York, Columbia University Press, 1991, 96.

dinac postaje ili može da postane član bilo prvog, bilo drugog tipa kolektiva: da li o članstvu odlučuje *slobodno* ili postaje član jedne od dvije navedene grupe *a da ga niko nije pitao* da li bi želio da bude njen član.

Etnički, odnosno etnonacionalni identitet je *isključiv*, on se može steći samo rođenjem. Nacionalni identitet je pak *uključiv*, on može da se stekne; na primjer, na osnovu boravka određenog broja godina u jednoj (nacionalnoj) državi. Etnički identitet je, u suštini, *prepolitički*, a nacionalni *politički*, kao što je etnička zajednica mahom prepolitička, a nacionalna politička.

Obaveze

Etnonacionalisti temelje svoj etnonacionalni program s jedne strane, na neumitnosti, bogomdanosti, etničke, (danas manje nego ranije) biološke (krvne, rasne i slično) posebnosti, a sa druge strane na posebnosti i izuzetnosti svog kulturnog etnonacionalnog bića. Na prvo pojedinac nema uticaja u mjeri u kojoj ne može ne samo da bira svoje roditelje, nego ni da utiče na rasnu, etničku i religijsku pripadnost svojih roditelja. Pojedinac je etnički ili etnonacionalno, da tako kažem, zatečen i zatočen. U odnosu na drugo, na etnokulturno biće, samo je prividno slobodan: s jedne strane, on *slobodno*, često potpuno *samoinicijativno* stvara i oblikuje etnonacionalno kulturno biće pripadajuće zajednice, ugrađuje nešto u zgradu etnonacionalnog kulturnog bića; s druge strane, što god da stvori, a pogotovo ako nešto vrijedno stvori, to će se, bez njegove volje i želje, pripisati njemu *kao pripadniku određene etnonacionalne grupe*.¹⁴³ Ako pokuša da se suprotstavi svrstavanju u ma koliko široke ili uske okvire etnonacionalnog korpusa kome „po prirodi stvari“ pripada, neće moći da izbjegne da ga sunarodnici – vođeni idejom da u oblasti etničkog, odnosno etnonacionalnog individualna volja i samopercepcija malo ili ništa ne znače – smatraju (samo) svojim.

¹⁴³ Kada poznati teniser Endi Mari (Andy Murray) pobijedi, engleski mediji o njemu govore kao o Englezu. Kada pak izgubi meč, ti isti mediji govore o njemu kao Škotu.

Odnosi među ljudima koji su određeni etničkim, odnosno etnonacionalnim principom počivaju prvenstveno na pripisanim svojstvima ljudi. Pošto se aktivnosti koje proizlaze iz pripadnosti određenoj etničkoj ili etnonacionalnoj grupi često obavljaju zajedno sa ljudima istog porijekla, takve vrste aktivnosti pojačavaju etnonacionalni identitet i prikazuju ga maltene neumitnim. Ta vrsta aktivnosti izuzetno je značajna za legitimizaciju etnonacionalnog identiteta. Utoliko njihovo obavljanje ima karakter obaveznosti. Podrazumijeva se da ih obavljaju samo oni koji dijele isti etnonacionalni identitet.

U etnonacionalističkoj optici pojedinac, bio toga svjestan ili ne, cijelog života ništa drugo nije radio, zapravo nije mogao da radi nego da vrijeme, novac, energiju i znanje ulaže u unapređenje etnonacionalne grupe, poboljšanje i jačanje odnosa među sunarodnicima. Na toj „činjenici“, između ostalog, trebalo bi da se temelji značajan dio postojanosti odnosa među ljudima iste etnonacionalnosti. Element neumitnosti daje pečat svemu što se označava i doživljava kao etničko ili etnonacionalno.

Drugi je slučaj sa nacionalnim, sa onim što se odnosi na naciju u smislu nacionalne države. Članom određene nacionalne države postaje se na osnovu *slobodnog* izbora. Kada se ispune određeni uslovi za sticanje državljanstva – u nekim zemljama, to je broj godina provedenih u konkretnoj zemlji, u drugim, mjesto rođenja u toj zemlji, u trećoj, krvno srodstvo sa nekim ko je pripadao ili pripada konkretnoj zemlji – a ono nije ništa drugo nego legalizacija pripadništva određenoj nacionalnoj državi, pojedinac *može, ali ne mora* da traži državljanstvo konkretne države. Na primjer, u Australiji nije mali broj pogotovo starijih ljudi koji imaju britansko državljanstvo, i koji, mada više decenija žive u Australiji, nikada nisu tražili australijsko državljanstvo.

I u odnosu na to koliko su obavezni ili slobodni da obavljaju određene aktivnosti koje proizlaze iz pripadnosti jednoj nacionalnoj državi, ljudi su *manje obavezni* da vrše određene aktivnosti koje podrazumijeva državljanstvo nego što su obavezni na aktivnosti koje proizlaze iz članstva u određenoj etničkoj ili etnonacionalnoj grupi. Prvo, u većini zemalja pripadnici etničkih ili etnonacionalnih grupa u multietničkim državnim zajednicama mogu da se *privatno* ponašaju u skladu sa običajima i principima svoje etničke ili etnonacionalne grupe – da se oblače

onako kako se oblače njihovi sunarodnici, da spremaju jela koja su specifična za njihovu etničku odnosno etnonacionalnu grupu, da slave praznike koje slave njihovi sunarodnici i tako dalje. *Mogu, ali ne moraju*. Od njih se pak očekuje da u *javnom prostoru* poštuju pravila i zakone koji važe za sve građane konkretne nacionalne države. Međutim, kada kažem od njih se očekuje, to ne podrazumijeva onaj stepen obaveznosti koji karakteriše ponašanje pripadnika etničkih i etnonacionalnih grupa. Na primjer, jedan broj članova potonjih živi u pravim etničkim getima: rade za poslodavce svoje sunarodnike; na radnom mjestu su okruženi svojim sunarodnicima; čitaju etničku štampu; gledaju etničku televiziju, druže se isključivo sa sunarodnicima. Praktički, gotovo ne učestvuju u javnom životu, što će reći da rijetko dolaze u priliku da moraju da poštuju pravila i običaje javne kulture koje propisuje državna zajednica. Sve u svemu, znatan je stepen slobode u odnosu na to da li će se i kada (u širokom smislu riječi) ponašati na određen način. Element neumitnosti ne daje pečat svemu što se označava i doživljava kao nacionalno, kao ono što se odnosi na konkretnu državnu zajednicu.

Prava

Obaveznost koja karakteriše članstvo u etničkoj odnosno etnonacionalnoj grupi praćena je određenim *pravima* koja imaju pripadnici ovih grupa. Ta prava se odnose na ono šta mogu da očekuju, tačnije, šta imaju pravo da očekuju od sunarodnika. Članovi etnonacionalnog kolektiva *imaju pravo* (tako barem oni smatraju) da očekuju da se njihovi sunarodnici odnose prema njima kao članovima rodbine; da ih sunarodnici brane kada su ugroženi; da čine sve što je moguće kako bi zaštitili njihove interese; da njihov interes pretpostave bilo kojem i bilo čijem drugom interesu; da zatvore oči pred njihovim manama, propustima, pa i nedjelima.

Sve u svemu, osjećati se pripadnikom etničke ili etnonacionalne grupe znači imati veće obaveze prema ostalim članovima i pravo na veća očekivanja od ostalih članova etničke ili etnonacionalne grupe kojoj pripadamo, nego kada sebe percipiramo kao isključivo ili prevashodno člana nacije, odnosno (nacionalne) državne zajednice.

onako kako se oblače njihovi sunarodnici, da spremaju jela koja su specifična za njihovu etničku odnosno etnonacionalnu grupu, da slave praznike koje slave njihovi sunarodnici i tako dalje. *Mogu, ali ne moraju*. Od njih se pak očekuje da u *javnom prostoru* poštuju pravila i zakone koji važe za sve građane konkretne nacionalne države. Međutim, kada kažem od njih se očekuje, to ne podrazumijeva onaj stepen obaveznosti koji karakteriše ponašanje pripadnika etničkih i etnonacionalnih grupa. Na primjer, jedan broj članova potonjih živi u pravim etničkim getima: rade za poslodavce svoje sunarodnike; na radnom mjestu su okruženi svojim sunarodnicima; čitaju etničku štampu; gledaju etničku televiziju, druže se isključivo sa sunarodnicima. Praktički, gotovo ne učestvuju u javnom životu, što će reći da rijetko dolaze u priliku da moraju da poštuju pravila i običaje javne kulture koje propisuje državna zajednica. Sve u svemu, znatan je stepen slobode u odnosu na to da li će se i kada (u širokom smislu riječi) ponašati na određen način. Element neumitnosti ne daje pečat svemu što se označava i doživljava kao nacionalno, kao ono što se odnosi na konkretnu državnu zajednicu.

Prava

Obaveznost koja karakteriše članstvo u etničkoj odnosno etnonacionalnoj grupi praćena je određenim *pravima* koja imaju pripadnici ovih grupa. Ta prava se odnose na ono šta mogu da očekuju, tačnije, šta imaju pravo da očekuju od sunarodnika. Članovi etnonacionalnog kolektiva *imaju pravo* (tako barem oni smatraju) da očekuju da se njihovi sunarodnici odnose prema njima kao članovima rodbine; da ih sunarodnici brane kada su ugroženi; da čine sve što je moguće kako bi zaštitili njihove interese; da njihov interes pretpostave bilo kojem i bilo čijem drugom interesu; da zatvore oči pred njihovim manama, propustima, pa i nedjelima.

Sve u svemu, osjećati se pripadnikom etničke ili etnonacionalne grupe znači imati veće obaveze prema ostalim članovima i pravo na veća očekivanja od ostalih članova etničke ili etnonacionalne grupe kojoj pripadamo, nego kada sebe percipiramo kao isključivo ili prevashodno člana nacije, odnosno (nacionalne) državne zajednice.

Čitalac može primjetiti da su, u savremenom svijetu, posebno u regionima i nacionalnim državama gdje nema sukoba između pojedinih etničkih odnosno etnonacionalnih kolektiva, potonji izgubili na značaj. Međutim, nisu.

Nisu se ostvarila predviđanja da će epoha prosvjetiteljstva i organizacija društva na demokratskim, liberalnim principima, umanjiti značaj etničke i etnonacionalne grupe. Tačno je da je, u današnjem svijetu, prvenstveno u industrijski razvijenim zemljama, i etnička i etnonacionalna grupa izgubila jedan broj funkcija koje je nekad obavljala, ali su novi, promjenjeni uslovi života otkrili, kako ističe Dejvid Horović¹⁴⁴ (David Horowitz), nove funkcije koje vrši ili može da vrši etnička i etnonacionalna grupa. Koje su to funkcije?

Prvo, etnička grupa ne dopušta (strukturalnu i arteficijelnu) izolovanost ljudi. Zajednička etnonacionalna pripadnost zadovoljava potrebu ljudi za bliskošću i zajednicom, za vezama poput onih porodičnih, za emocionalnom podrškom i uzajamnom pomoći. Drugo, zahvaljujući modernoj organizaciji života, sve su češće transakcije sa ljudima koje ranije nismo sreli. Ako ti ljudi imaju isto etničko porijeklo kao i mi, vjerujemo da možemo lakše da predvidimo njihovo ponašanje, te da će se transakcije odvijati u skladu sa obostrano poznatim normama. Na primjer, poznato je da ljudi zaziru od hladnoće birokrata, od depersonalizovanog odnosa koji podrazumijeva komunikacija sa birokratama. Međutim, ako znaju ili slute da sa konkretnim službenikom dijele isto etničko porijeklo, skloni su da vjeruju da konkretni službenik neće biti onoliko nepristrasan koliko ga na to obavezuje njegova socijalna, odnosno profesionalna uloga. Treće, građanima je teško da stalno prate šta političari rade, kakve odluke donose, šta se međusobno dogovaraju. To je jedan od razloga zašto sa dosta nepovjerenja gledaju na političare. Ako je, međutim, u multietničko- multinacionanom okruženju, određeni političar istog etno(nacionalnog) porijekla kao i oni, ljudi će sa manje nepovjerenja ili čak sa povjerenjem gledati na političke odluke i aktivnosti tog političara.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Horowitz, D. L., *Ethnic Groups in Conflict*, Berkley, CA, University of California Press, 1985.

¹⁴⁵ Vidjeti tekst Janga Nejdžela i Suzan Olzak (Nagel, J., Olzak, S., „Ethnic mobilization in new and old states: An extension of the competition model“, *Social Problems*,

SLIJEPO POŠTOVANJE PRINCIPA BRATIMLJENJE PREMA UNUTRA - NEPRIJATELJSTVO PREMA SPOLJA ČESTO VIŠE ŠTETI NEGO ŠTO KORISTI

Povijest pokazuje da kad god su se ljudi, kao članovi određene grupe, suviše doslovno (slijepo) držali principa *bratimljenje prema unutra - neprijateljstvo prema spolja*, oni su faktički više ugrožavali nego što su uspjeli da zaštite vlastitu etnonacionalnu grupu. Evo šta o tome piše Pol Rozenblat¹⁴⁶ (Paul Rosenblatt): „Čak i ako je istina da one grupe, koje su više etnocentričke i nacionalističke, imaju veću šansu da prežive kada su izložene opasnosti, te iste grupe na više načina mogu da smanje izgleda na dug opstanak: one uvećavaju broj opasnih situacija u koje su umješane, ne dopuštaju svojim članovima da se oglašavaju konstruktivnom kritikom i nisu spremne da posude korisne ideje od onih koji pripadaju drugim grupama.“

Eksperti Komiteta za internacionalne odnose, koji je dio Grupe za unapređenje psihijatrije Američkog psihijatrijskog udruženja¹⁴⁷, takođe ukazuju na to da etničko, a posebno etnocentričko osjećanje pomaže grupi da preživi, ali istovremeno ugrožava njenu budućnost. „Time što grupa vlastite osobine kojih bi željela da se odrekne projektuje na druge, ona može da ograniči svoje alternative, a time i svoju adaptabilnost. To je i paradoks i ironija da samozaštita može, i ne htijući, da doprinese samouništenju.“

30, 1982, 127-143) u kome autori porast etničke mobilizacije u modernom svijetu objašnjavaju sve većom urbanizacijom, usložnjavanjem socijalne organizacije, ekspanzijom tercijarnih ekonomskih sektora, ekspanzijom političkog sektora i sve brojnijim supernacionalnim organizacijama.

¹⁴⁶ Rosenblatt, P. C., „Origins and effects of group ethnocentrism and nationalism“, *Journal of Conflict Resolution* 7, 1964, 131-146.

¹⁴⁷ Committee for international relations. Group for the advancement of psychiatry, *Us and Them: The Psychology of Ethnonationalism*, New York, Brunner/Mazel, 1987, 87.

MOŽE LI LJUBAV PREMA ČOVJEČANSTVU DA ZAMIJENI ILI BAREM OSLABI PRIVRŽENOST ETNONACIONALNOJ GRUPI?

Džulius Brontal¹⁴⁸ (Julius Braunthal), austrijski Jevrejin, koji je 1938. godine pred nacizmom emigrirao u Englesku, i koji je igrao istaknutu ulogu u radničkoj i socijalističkoj internacionali, odrečno odgovara na ovo pitanje.

Nacionalistička emocija bila je najjača kreativna snaga tokom posljednjih sto i pedeset godina. Danas, pak, uz moderno oružje i sveopštu ekonomsku međuzavisnost, nacionalizam je postao najdestruktivnija snaga. Do sada, nacionalistička emocija tražila je političku satisfakciju u suverenosti i veličini nacionalne države. U atomskom vremenu, međutim, nacionalni egotizam je došao u sukob sa uslovima za nacionalno samoočuvanje zato što nacionalno samoočuvanje traži subordinisanje nacionalnog internacionalnom suverenitetu i subordinisanje nacionalnih ekonomskih interesa interesima cijelog svijeta. Istinski nacionalista mora, stoga, da postane istinski internacionalista da bi izbjegao opasnost osiromašenja i destrukcije svoje nacije.

Džerom Frenk¹⁴⁹ (Jerome Frank), profesor psihijatrije na Džon Hopkins univerzitetu u Baltimoru, u Sjedinjenim Državama, takođe smatra da bi se sklonost ljudi da uništavaju jedni druge, zasnovana na identifikovanju neprijatelja među ljudima koji pripadaju drugoj ili drugim grupama, mogla držati pod kontrolom ako bi ljudi maltene stalno držali na pameti – ili ako bi ih se na to stalno podsjećalo – da pripadaju jednoj jedinstvenoj, izuzetno velikoj grupi – čovječanstvu; ako bi se, znači, *bratstvo po čovjeku*, kao biološka realnost, pretvorilo u psihološku realnost. Pitam se koliko je tako nešto realno.

Kako je ranije u tekstu istaknuto, ljudi su od pamtivijeka posebno društveni, što će reći bliski sa određenim brojem ljudi ili sa članovima pripadajuće grupe, a ne sa svim ljudima bez razlike. Ne znam kako bi se

¹⁴⁸ Braunthal, J., *The Paradox of Nationalism*, London, St. Botolph Publishing Co., 1946, 5.

¹⁴⁹ Frank, J. D., *Sanity and Survival: Psychological Aspects of War and Peace*, London, The Cresset Press, 1967.

ta i takva psihološka realnost mogla izmijeniti. Uz malo pretjerivanja moglo bi se reći da je neljudski od ljudi očekivati da se prioritarno identifikuju sa čovječanstvom. Ako im se valja opredijeliti između interesa čovječanstva i interesa grupe kojoj pripadaju, nije teško, oslanjajući se na dosadašnje historijsko iskustvo, predvidjeti za koga će se ljudi opredijeliti, kome će dati prednost. Kratko rečeno, uz puno poštovanje izuzetaka, ljudi se spremnije identifikuju sa svojom (nacionalnom, etnonacionalnom, plemenskom, religioznom, interesnom i tako dalje) grupom nego sa čovječanstvom.

Dodao bih da Frenk nije usamljen u vjerovanju da bi ljubav prema čovječanstvu mogla biti preventivna mjera u suzbijanju međugrupnih antagonizama, koje dosta često prati želja da se unište pripadnici rivalske ili rivalskih grupa. Tako, na primjer, Robert Lifton i Erik Markuzen¹⁵⁰ vide u svijesti ljudi o pripadnosti istoj vrsti (*species mentality*) neku vrstu preventivnog sredstva protiv genocidnog mentaliteta (*genocidal mentality*) na čije uobličavanje i ispoljavanje značajnim dijelom utiče obrazac *bratimljenje prema unutra – neprijateljstvo prema spolja*. Do sada, ponavljam, ovo preventivno sredstvo nije se pokazalo efikasnim. Ništa ne govori da bi se u bliskoj ili dalekoj budućnosti moglo pokazati djelotvornim. Svijest o pripadnosti tako velikom kolektivu kao što je čovječanstvo, odnosno ljudski rod, i osjećanje dužnosti prema tom najvećem mogućem kolektivu u najvećem broju slučajeva su slabiji od svijesti o pripadnosti određenom, daleko manjem kolektivu kao što je, na primjer, porodica, pleme, etnička ili etnonacionalna grupa, i jačine obaveza prema njima. Snaga potonjih, rekao bih, proizlazi iz njihove *konkretnosti*.

¹⁵⁰ Lifton R. J., Markusen, E., *Genocidal Mentality: Nazi Holocaust and Nuclear Threat*, New York, Basic Books, 1990, 258.

ETNONACIONALISTIČKA IDEOLOGIJA

Ideologije različitih etnonacionalističkih pokreta imaju zajedničko jezgro, utoliko se može govoriti o etnonacionalističkoj ideologiji *per se*. Valja, međutim, imati na umu da pojedine karakteristike etnonacionalističke ideologije nisu podjednako izražene i elaborirane u pojedinačnim etnonacionalističkim pokretima. Oni koji artikulišu etnonacionalističku ideologiju, saobražavaju je konkretnim istorijskim, sociopolitičkim i drugim okolnostima.

Primijetio bih da su glavne premise i postavke etnonacionalističke ideologije primjer takozvanih unaprijed koncipiranih ili preegzistentnih stavova i vjerovanja, i samim tim vrlo otporne na bilo kakvu promjenu.

Autori i zagovornici takozvane *image* hipoteze (na primjer, R. Džervis /Jervis/, R. Vajt /White/) iscrpno su analizirali uticaj preegzistentnih vjerovanja o drugim ljudima na percepciju i interpretaciju novih informacija o tim istim ljudima. Prema *image* hipotezi, „početna organizacija podsticaja veoma snažno uobličava kasnije percipiranje.“¹⁵⁵ Svaka nova informacija dobija značenje koje je usklađeno sa preegzistentnim vjerovanjima i idejama. „Ako se nekome da do znanja kako bi mogao riješiti određen problem, to će imati vrlo malog uticaja u slučaju da je on već formirao pogrešnu predstavu o tome kako i šta treba da radi; on će na-prosto samo inkorporirati novu informaciju u već stvorenu shemu.“¹⁵⁶

Kad etnonacionalizam zacari glavama i srcima ljudi, etnonacionalistička vjerovanja i stavovi određuju šta ljudi vide i kako interpretiraju ono što vide. Konačno, treba li isticati, etnonacionalisti su duboko uvje-

¹⁵⁵ Jervis, R., *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1976, 188.

¹⁵⁶ Navedeno djelo, str. 188.

reni da je predstava koju gaje o sebi i svojim neprijateljima utemeljena u „činjeničnom stanju stvari“. Za malo ljudi može se reći da su toliko privrženi „ustanovljenoj istini“ koliko etnonacionalisti, kako oni običavaju nazivati njihov način gledanja na sebe i ljude drugog etnonacionalnog porijekla. Kakvo je onda čudo što su etnonacionalisti posljednji od kojih treba očekivati da, „pod pritiskom“ novih saznanja, promjene bilo šta u formiranoj slici o sebi i drugima.

Pogledajmo, sada, u najkraćem, osnovne karakteristike etnonacionalističke ideologije.

POJEDNOSTAVLJIVANJE

Cjelokupna etnonacionalistička ideologija je u znaku pojednostavljanja složene socijalne stvarnosti. Kad čovjek čita etnonacionalističke programe i proglase, kada sluša govore etnonacionalista, sve mu se čini beskrajno jednostavno. Zagonetno šarenilo svijeta svedeno je na mali broj odnosa, na prostu jednačinu. Ima nekoliko osnovnih klišea u okviru kojih se ispisuje etnonacionalistički pogled na svijet, u prvom redu, dakako, viđenje odnosa naše nacije, našeg naroda i onog s kojim smo u zavadi.

Pokušavajući da dokuči zašto ljudi tako srazmjerno lako skliznu u etnocentrizam¹⁵⁷, zašto tako lako prihvataju etnonacionalne predrasude,

¹⁵⁷ Vilijam Samner (navedeno djelo) prvi je upotrijebio pojam *etnocentrizam* označivši ga kao „takvo gledanje u kome je vlastita grupa središte svega, a svi drugi se samjeravaju prema vlastitoj grupi. (...) Svaka grupa je ponosna i tašta, ističe da je ona superiorna, da ima maltene božanske osobine i na pripadnike drugih grupa gleda s visoka. Svaka grupa misli da su jedino njeni članovi u pravu, a da su običaji drugih grupa vrijedni prezrenja.“

Izvorno, etnocentrizam je podrazumijevao sklonost primjenjivanja vrijednosti i kriterija vlastite etničke grupe „na ostale kulturne kontekste u kojima vladaju drugačije vrijednosti“ (Le Vine, R. A., Campbell, T., *Ethnocentrism*, New York, Wiley, 1972, 1). Etnocentrizam u širem smislu uključuje naglašenu vezanost ljudi za njihovu etničku grupu, dok „simboli drugih grupa ili druge vrijednosti postaju objekti prezrenja i mržnje“. U ovom širem smislu etnocentrizam je blizak nacionalizmu.

U osnovi, „nacionalizam i etnocentrizam su slični u tom smislu da i jedan i drugi uključuju pozitivne stavove prema svojoj grupi i negativne prema nekim ili svim drugim grupama. Ipak, etnocentrizam i nacionalizam potpuno se ne podudaraju. Na-

Gordon Olport¹⁵⁸ (Gordon Allport) jedan od odgovora nalazi u prirodi kategorija. Time što pojednostavljuju, što u mnoštvu različitog fiksiraju ono što je zajedničko, kategorije su izuzetno korisne za svakodnevni život ili u svakodnevnom životu. („Stalno otvoren um bio bi stalno prazan um.“ /Olport/) Zadovoljavamo se opštim pojmovima, uopštenim sudovima, sve dok s njima možemo da „prodemo“ u svakodnevnom saobraćanju s ljudima, u poslovima koje obavljamo. Ta sklonost uopštavanju, zadovoljavanja opštim shemama i konceptima, koja, između ostalog, odražava mentalnu inertnost, mogla bi biti jedan od razloga čovjekove spremnosti da radije prihvati pojednostavljenu nego složenu, to jest realnu sliku stvarnosti i odnosa u njoj.

DIHOTOMIZACIJA

Dihotomizacija je jedan od aspekata pojednostavljivanja. Ljudi, pojave, zbivanja, stavovi – sve se svrstava na dvije strane, u dvije velike grupe. *Tertium non datur*. Ko nije s nama, on je protiv nas. Isključuje se mogućnost da on nije ni s nama, ni protiv nas. U etnonacionalističkoj dihotomizaciji svijeta naprosto nema neutralnih, nedužnih, nesvrstanih, neopredjeljenih, srednjih. Zagovarati kompromis, biti za srednju poziciju, isticati dobre strane približavanja, ujednačavanja, nalaženja zajedničkog imenitelja suprotstavljenih gledišta, pokušavati da se prođe minimum zajedničkog u dva mahom polarizirana stanovišta – sve je to suprotno etnonacionalističkom pogledu na svijet.

cionalizam, češće nego etnocentrizam, podrazumijeva lojalnost prema politički definisanom entitetu, članstvo u primjereno organizovanoj i srazmjerno brojnoj socijalnoj grupaciji, privrženost određenoj ideologiji, i dosta stereotipno ponašanje kojim se izražava vjernost“ (Rosenblatt, P. C., „Origins and effects of group ethnocentrism and nationalism“, *Journal of Conflict Resolution*, 1964, 7, 131–146).

Nacionalizam je u određenom smislu blizak onome što se naziva politizovani etnos, barem onom politizovanom etnosu čiji predstavnici ističu da etničke granice treba istovremeno da budu i političke, i da oni koji vladaju u etničkoj zajednici moraju biti istog etničkog porijekla kao i oni kojima vladaju; konačno, da su stranci, posebno u većem broju, nepoželjni na teritoriji politizovanog etnosa.

¹⁵⁸ Allport, G., *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA, Addison Wesley Publishing Co., 1954, 17–20.

Manihejska podjela svijeta po pravilu je praćena i odgovarajućim vr-
jednovanjem svakog od dva dijela. Jedan je dobar, drugi loš; jedan je
„naš“, drugi „njihov“; jedan je častan, drugi nečastan; prvi napređuje,
drugi nazadan i tako dalje. Crno-bijeli shematizam je u samom središtu
etnonacionalizma i on služi različitim svrhama, vrši različite funkcije.
Jedna od njih je upotreba članova druge etnonacionalne grupe kao
objekta na koje će biti projektovano naše zlo. „Mi ne smijemo sebi do-
zvoliti da osjećamo da imamo bilo šta zajedničko sa našim neprijatelj-
ma, jer nas to lišava korištenja toga neprijatelja kao spremišta za naše
nepriznate impulse, osjećanja, i ružne aspekte nas samih.“¹⁵⁹

RIGIDNOST

Rigidnost etnonacionalističkih stavova često se želi prikazati kao
dosljednost, kao principijelnost. Etnonacionalisti insistiraju na tome da
su uvijek bili isti, da su uvijek isto zastupali (što, naravno, ne mora biti
tačno) i da će, ma šta se desilo, uvijek ostati vjerni svojim opredjeljenj-
ma i vjerovanjima (što se takođe pokazuje netačnim).

Potreba za idejno-ideološkom rigidnošću mogla bi se shvatiti kao od-
brana etnonacionalista od ostatka kolebljivosti, od povremene pojave
sumnje u opravdanost tolike isključivosti, kao svojevrsno uklanjanje
mogućnosti da stvarnost kakva jeste dopre do njih i poremeti ustalje-
niju klasifikaciju ljudi i pojava. Rigidnost je naime, između ostalog,
stav držanja stvarnosti na distanci.

Rigidnost etnonacionalističkih pogleda služi, vjerovatno, i održanju
monolitnosti u redovima etnonacionalista. Rigidnost spriječava pro-
mjenu ili tek samo ublažavanje etnonacionalističkih predrasuda, i tako
obezbjeđuje kritičnu masu jednomumnih, neophodnih za izvođenje pla-
niranih projekata.

¹⁵⁹ Stein, H. F., „The internal and group milieux of ethnicity: Identifying gener-
ric group psychodynamic issues“, *Canadian Review of Studies in Nationalism* 17, 1990,
107-130.

DEMARKACIJE

Svaki etnonacionalistički pokret zagovara neophodnost demarkacija, razgraničenja. Što više, što jasnije izvedenih razgraničenja – to bolje. Nema te oblasti javnog i privatnog života, društvene ili prirodne stvarnosti koja se ne može i koja se ne mora razgraničiti, razdvojiti. Mora se tačno znati i vidjeti dokle seže naše odakle počinje „njihovo“. Valja podijeliti zemlju, šume, rijeke, njive, obale, jezera, gradove, kvartove. Ako negdje granice nikad nije bilo i ako je protivna *rerum natura*, granicu valja uspostaviti, izmisliti, a onda što jasnije označiti. Valja podijeliti imovinu, prošlost, kulturna dobra, odrasle i djecu, škole i tvorničke pogone. Ako liniju razgraničenja treba povući između prijatelja, supružnika, ljubavnika, između ljudi i kroz ljude, i ako takav poduhvat često izaziva bol i intimnu muku, neiskazanu patnju ljudi, etnonacionalisti se ne smatraju krivim. Krivica je do onih koji su izgubili iz vida ili posve zaboravili da treba biti posvećen samo svome, svome rodu, što će reći ljudima iste etnonacionalnosti. Ako neko i za trenutak nije poštovao ovaj vrhunski princip odnosa među ljudima, ako ga je zanjela i ponijela neka druga vrsta osjećanja, neki drugi i drugačiji način razmišljanja, on sam mora da snosi posljedice, da ispašta za takve prestupe.

Leonard Dub¹⁶⁰ (Leonard Doob) dobro primjećuje da rasisti i etnonacionalisti strahuju od braka etnonacionalno različitih osoba, jer ispravno shvataju da, ako se ovakav brak pokaže uspješnim, padaju u vodu njihovi stavovi i vjerovanja i valja im stvarati nove. Kad je, naime, voljeni(a) druge etnonacionalnosti, veoma je teško, da ne kažem neprimjerenno, slijepo i stalno veličati svoju i blatiti etnonacionalnu grupu voljenog (voljene).¹⁶¹

¹⁶⁰ Doob, L. W., *Patriotism and Nationalism. The Psychological Foundations*, New Haven, CT, Yale University Press, 1964, 271.

¹⁶¹ Ako u etnonacionalno mješovitom braku jedan partner ima naglašena nacionalistička uvjerenja i ako je, po ličnoj psihološkoj sazdanosti, isključiv i militantan, drugi partner u cilju održanja mira u kući ili čak same bračne zajednice, zna mahom nesvjesno da pribjegne mehanizmu identifikacije sa agresorom i da tako sam postane propovjednik etnonacionalističkih stavova koje propagira bračni partner. Međutim, ako partner koji je autentičan etnonacionalista umre, pogine ili, jednostavno, iz bilo

percepcije drugih. „To je razlog što je predrasuda grupni stav koji sadrži makronegativne (visokog stepena) procjene, koje natkriljuju i obuhvataju pojedinačne specifične negativne procjene.“ Istovremeno, „takva strukturalna ekspanzija negativiteta dopušta mogućnost da, u manje značajnim i izolovanim aspektima, procjene mogu biti neutralne ili pozitivne (tipičan primjer: „crnci su muzikalni“).“¹⁶⁶

Etnonacionalisti njeguju strah od svake razlike izuzev razlike između nas i „njih“. Nije, stoga, čudno što tema nacionalnog izdajnika zauzima tako vidno mjesto u etnonacionalističkoj retorici. Izdajnik je svako ko ne misli kao mi, ko ne podržava našu nacionalnu „stvar“. Onaj pak ko izrekne bilo kakav kritički sud o našem etnonacionalnom korpusu, programu i ciljevima, više je nego izdajnik.

Stvarno lice etnonacionalizma postaje posve vidljivo u tvrdnji da postoji samo jedan način ili jedan pravi način da se bude, na primjer, Francuz, Rus, Hrvat, Srbin. Krejg Kalhun¹⁶⁷ u tom smislu ispravno primjećuje: „Nacionalizam je benignan samo kada ne teži pseudodemokraciji istosti (*sameness*).“

DEGRADACIJA RACIONALNOG

Etnonacionalističke poruke namjenjene su više srcu nego glavi sunarodnika.¹⁶⁸ Cilj je da se pobude snažne emocije (povezane sa odbrambenim refleksom prema vlastitoj etnonacionalnoj grupi i mržnjom prema pripadnicima drugog, prvenstveno rivalskog etnonacionalnog korpusa), koje će podjarmiti kritičko rezonovanje onih kojima su poruke namjenjene.

¹⁶⁶ Van Dijk, T. A., *Communicating Racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk*, London, Sage, 1987, 197.

¹⁶⁷ Calhoun, C., „Nationalism and civil society: democracy, diversity, and self determination“, *International Sociology* 1993, 8, 387–411.

¹⁶⁸ „Nacionalizam je“, podsjeća Bogdan Denić (Denitch, B., *Ethnic Nationalism. The Tragic Death of Yugoslavia*, Mineapolis, MN, University of Minnesota Press, 1994, 172), „stvar strasti i emocija i stoga je postracionalan i postuniverzalistički; on je zamišljen da se osjeća i vjeruje, a ne da se hladno analizira.“

Ima mišljenja da (realno i potencijalno) zlo nije toliko u tome što je odnos ljudi prema etnonacionalizmu, njegovim idejama i principima prvenstveno afektivan, već znatno više u tome što je najčešće riječ o razumom i promišljanjem nemodifikovanim emocijama. Asociranost etnonacionalizma sa ovakvom vrstom emocija „objašnjava zašto su međuetnički odnosi tako nepopravljivo podložni primitivnim procesima i psihološkim mehanizmima, poput eksternalizacije, projekcije, projektivne identifikacije, *splitting*-a (rascjepljenosti) i iskrivljavanja“.¹⁶⁹

Etnonacionalisti rezonuju po *sintimnom* tipu: značajan dio misli i stavova ishodi iz osjećanja. Zato je propaganda, koja treba da poveća spremnost ljudi da prihvate etnonacionalističke stavove i vjerovanja, usmjerena prije svega na osjećanja ljudi. U štampi, na radiju i televiziji selektivno se emituju vijesti i prikazuju slike koje, blago rečeno, u ružnom svijetlu prikazuju ljude druge etnonacionalnosti, a naše sunarodnike kao iznad svega humana i pravdoljubiva bića.

Etnonacionalizam je ideologija organicizma i integralizma. On se oglašava protivnikom „analitičkog razuma, hladnog intelekta, destruktivnog, atomizirajućeg individualizma, bezdušnog mehanizma, stranih uticaja, plitkog empirizma, kosmopolitizma, apstraktnih pojmova prirode, čovjeka, prava.“¹⁷⁰

POPULIZAM

Populizam se vrlo različito shvata: kao poseban politički pokret, režim, ideologija. Etnonacionalizam ima neke karakteristike populističkog sindroma: mobilizacija širokih slojeva naroda; pozivanje na mudrost i vrline naroda (narod, navodno, uvijek zna šta je za njega dobro, a šta nije); insistiranje na neprikosnovenosti volje naroda i spontanosti narodnog pokreta; veličanje, gotovo apoteoza takozvanog malog čovje-

¹⁶⁹ Committee for International Relations of the American Psychiatric Association, *Us and Them: The Psychology of Ethnonationalism*, New York, Brunner/Mazel, 1987, 55.

¹⁷⁰ Berlin, I., *Against the Current. Essays in the History of the Ideas*, London, The Hogarth Press, 1983, 344.

ka; izrazita odbojnost prema svakom vidu društvenog elitizma, i tako dalje.¹⁷¹

Neposrednost odnosno institucionalna neposredovanost veze između vode (obično sa harizmatskim obilježjem) i naroda do izvjesne mjere je zajednička i populizmu i etnonacionalizmu, s tim što je u populističkih pokreta mahom stvarna, a kod dobrog broja etnonacionalističkih pokreta više prividna.

Mada, konačno, postoje značajne razlike (uslovljene istorijskim i socijalno-političkim okolnostima) između pojedinih etnonacionalističkih i populističkih pokreta, ove dvije socijalno-političke forme kolektivizma imaju još neke zajedničke crte, kao što su: izolacionalizam, anti-intelektualizam, moralizam, nostalgija za prošlošću itd. „Nacionalizam nije nužno demokratski, ali je bez izuzetka populistički“.¹⁷²

Ako bacimo pogled na neke osnovne crte populizma, koje Donald Mekrej¹⁷³ (Donald MacRae) smatra bitnim za populizam, populistička priroda nacionalizma postaje još očiglednija. Tako ovaj autor tvrdi da populizam čezne za društvom koje će biti konsenzualno i uniformno. Dalje, pripadnost i ukorjenjenost su ključne riječi za populizam, to jest „populizam je protiv nemanja korjena (*rootlessness*)“. Osim toga, duh populizma nalaže da ako hoćemo da budemo ljudi treba da budemo „uključeni u društvo, povezani sa ostalim članovima, da im se direktno obraćamo. (...) Svaki populizam cijeni ovo bratstvo mnogo više nego slobodu. Od ovakvog bratstva i ovog primitivizma kratak je korak do netolerantnosti, sumnjičavosti, straha od izdaje i ksenofobije.“¹⁷⁴

¹⁷¹ Kohn, H., „Nationalism“, u: D. L. Sills (ur.) *Encyclopedia of Social Sciences*, vol. XI, London, McMillan, 1972, 65.

¹⁷² Nairn, T., *The Break-up of Britain. Crisis and neo Nationalism*, London, Verso, 1981, 34.

¹⁷³ MacRae, D., „Populism as an ideology“, u: G. Ionescu, E. Gellner (ur.), *Populism. Its Meanings and National Characteristics*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1969, 160.

¹⁷⁴ MacRae, navedeno djelo, str. 156.

ANTIINDIVIDUALIZAM

Individualitet koji podrazumijeva ličnu osobenost, samosvojnost, jasnu granicu između mene i ostalih tuđ je etnonacionalističkom principu jednoobraznosti. Etnonacionalizam može da se širi samo kao stalna negacija individualnog prava na različitost. Kao mnogi drugi oblici kolektivizma, etnonacionalizam zagovara i propagira ono što je zajedničko u moru pojedinačnog, različitog. Etnonacionalisti ne priznaju pojedincu pravo da ima manje izraženo etnonacionalno osjećanje ili, ako tu mogućnost nevoljno i dozvoljavaju, insistiraju na tome da je ipak bitno da je konkretan pojedinac, na primjer, ili Francuz ili Englez, ili Srbin ili Hrvat, što je više nego dovoljno da ga tretiraju kao i sve njegove sunarodnike i, što je još važnije, da od njega očekuju isto što i od sve ostale braće i sestara po etnonacionalnosti, u svim oblastima značajnim za naciju, a to praktički znači u svim oblastima privatnog i javnog života.

MORALIZAM

Uloga osnovnih etičkih kategorija, odnosno smisao procjenjivanja nekih postupaka kao dobrih ili loših jeste da omogući i održi zajednički život ljudi.¹⁷⁵ U moralističkoj interpretaciji, moralno je samo i isključivo ono što omogućava i održava ljudsku zajednicu. U prenaplašavanju važnosti zajednice i njene dobrobiti, moralizam žrtvuje dobrobit, prava i interes pojedinca. Pozivanje na odbranu viših principa, kao što su, na primjer, sloboda i pravda, što etnonacionalisti često čine kada navode razloge i smisao svojih aktivnosti, ima, u osnovi, moralističko obilježje. U etnonacionalističkom tumačenju, sloboda i pravda uvijek su sloboda i pravda za njihov nacion, njihov etnos. Prelomljene kroz prizmu etnonacionalističkog moralizma, moralne kategorije gube i univerzalno i individualno značenje, i služe isključivo grupno-nacionalnim ciljevima. Sve je moralno i više nego moralno što bi moglo da posluži interesima

¹⁷⁵ Pavićević, V., *Osnovi etike*, Beograd, BIGZ, 1974, 15.

etnonaciona, prije svega onim interesima i ciljevima koje etnonacionalisti vide i oglašavaju kao autentično etnonacionalne.

Zanimljivo je da mnogi etnonacionalisti, vjerovatno da bi uspostavili ravnotežu sa nedjelima koja čine, insistiraju na poštovanju moralnog okvira bračnog, porodičnog, religioznog života, i prikazuju se kao izuzetno časni supruzi, poštovaoci institucije porodice, religioznih običaja i rituala. Moralizam i lažni moral idu ruku pod ruku, ako već nisu dva lica jedne te iste pojave – nemorala.

Etički dualizam je u srcu (ne)morala etnonacionalista. U vlastitim očima, etnonacionalisti su izuzetno humani. Sa druge strane, oni postvaruju članove druge ili drugih etnonacionalnih grupa i tako ih lišavaju ljudskih obilježja („oni“ nisu humani). Time ih isključuju iz moralnog reda, moralnog ustrojstva društva. Direktna posljedica takvog tretmana „onih drugih“ jeste da ako ih mučim, uništavam, ako pljačkam njihovu imovinu, ne bi trebalo da imam grižu savjesti. Osjećanje odgovornosti prema određenoj grupi ljudi se gasi njihovim proglašavanjem za *neljude* i izvorom opasnosti za nas, naš način života, vrijednosti do kojih nam je toliko stalo. „U krajnjoj liniji, može doći do potpunog obrata moralnosti, tako da ubica postaje neko ko je u službi ljudskosti.“¹⁷⁶

Konačno, da bi što većem broju sunarodnika što uspješnije nametnuli moralističke principe ili moralistički shvaćen moral, etnonacionalisti svoj(u) moral(nost) zaogrću u krajnje patetičan plašt pozivanjem na svetu dužnost, svetu obavezu svakog pripadnika etnonaciona, bjelodano pokazujući tačnost tvrdnje da je etnonacionalizam zapravo mitologija nacionalnog osjećanja.

TRADICIONALIZAM

Etnonacionalizam je ideologija zatvorenosti i okrenutosti prošlosti. On veliča onaj oblik ljudske zajednice u kome su ljudi usko povezani, upućeni jedni na druge, okrenuti tradiciji, vezani za zemlju ili uopšte sredinu u kojoj žive, a u kojoj su živjeli i njihovi preci, sumnjičavi prema

¹⁷⁶ Staub, E., *The Roots of Evil. The Origins of Genocide and Other Group Violence*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, 83.

strancima, odnosno onima koji dolaze „sa strane“. Etnonacionalistički pokreti ili barem njihov značajan broj veliča uamenu predaju, epsku kulturu, traži nadahnuće i tačku oslonca u folklornim običajima i ritualima u kojima vide zalog identiteta vlastitog etnonaciona i tačku okupljanja sunarodnika.

Svako prihvatanje običaja, pogleda, znamenja koja nemaju autohtono, izvorno etnonacionalno obilježje i približavaju se internacionalnim standardima, izaziva zazor, pa i javnu osudu, jer se tretira kao zagađivanje autentičnog etnonacionalnog izraza, kao čin *raz-nacionalizovanja*.

Širenje etnonacionalističkih osjećanja u jednoj zemlji praćeno je izdavanjem velikog broja publikacija iz nacionalne prošlosti, bilo da je riječ o nacionalnoj povijesti¹⁷⁷, nacionalnim herojima, slavnim ličnostima iz nacionalne prošlosti, nacionalnim jelima, nošnjama, nacionalnim pjesmama i uspavankama. U etnička vremena, odore vojnika počasnih gardi, generalske uniforme, frizure u modi sele se iz etnografskih muzeja na platoe ispred predsjedničkih rezidencija, u generalštabove, na ulice gradova. Etnonacionalizam je čudesni vremeplov u kojem se teško razaznaju likovi prošlosti i sadašnjosti, jer veoma liče jedni na druge.

Staro ognjište, zemlja predaka nije se smjela napuštati, ponavljaju etnonacionalisti. Valja se vratiti u prošlost, oslušnuti glas predaka, riječi zavjeta koje su nam uputili. U prošlosti je spas. Etnonacionalnoj, naravno.

Etnonacionalizam, u tradicionalističkoj usmjerenosti, seže po pravilu vrlo daleko u prošlost. Benedikt Anderson¹⁷⁸ (Benedict Anderson), emeritus profesor na Kornel univerzitetu u Njujorku, u takvoj usmje-

¹⁷⁷ „Prošlost je bitan dio nacionalističkih ideologija. Ako nedostaje prikladna prošlost, ona se uvijek daje izmisliti. (...) Prošlost obezbjeđuje legitimizaciju: slavnu pozadinu sadašnjosti koja nema čime da se pohvali.“ (Hobsbaum, E., „Nationalism thrives with history as handmaiden“, *The Australian*, 1 December 1993.

Entoni Smit (Smith, A. D., *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge, Polity Press, 1995, 63) ovakvo etnonacionalističko izmišljanje i glorifikovanje prošlosti naziva *etnoistorija* ili *etnička mito-istorija*. „Ne mislim“, piše Smit, „na objektivno, obestrašćeno istraživanje prošlosti već na subjektivan pogled kasnijih generacija na iskustva njihovih realnih ili pretpostavljenih predaka. Taj pogled se ne da odvojiti od onoga što bi historičar nazvao 'mit'.“

¹⁷⁸ Anderson, B., *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso, 1987, 14.

renosti nacionalizma vidi jedan od tri paradoksa nacionalizma: s jedne strane, objektivna modernost nacija, a sa druge, njihova subjektivna drevnost u očima nacionalista.¹⁷⁹

Činjenica je da mnogi etnonacionalisti, ali i ljudi koji to nisu, gledaju na naciju kao nešto vječno. „Iz takvog gledanja proističu dva patriotska mita: mit o Otkuda, u kojem se opisuje odnosno objašnjava kako 'mi', pripadnici određene etnonacionalne grupe, potičemo od legendarnih heroja ili u magline davne prošlosti obavijenih istorijskih likova; i mit o Kuda, koji se korijeni u kolektivnom vjerovanju u posebnu božansku ili ljudsku, kulturnu misiju koju 'naša' nacija treba da obavi.“¹⁸⁰

ČEŽNJA ZA BESMRTNOŠĆU

Većina ljudi, otvoreno ili prikriveno, povremeno ili stalno, vjeruje u neki oblik vlastitog života poslije smrti. Međutim, i oni ljudi koji vjeruju da se sa smrću ne završava njihova egzistencija nisu uvijek posve sigurni u postojanje zagrobnog života. Grubo rečeno, niko se još nije vratio da posvjedoči tačnost pretpostavke ili vjerovanja u život s onu stranu groba. Oblaci nepoznatog i nepredvidivog zasjenjuju izvjesnost života poslije smrti.

Ima jedan manje neizvjestan način da se dostigne ili osigura besmrtnost. Može se pripadati, biti dio zajednice čiji članovi tvrde da je ona besmrtna ili maltene besmrtna. Kulturne i, kako etnonacionalisti tvrde, biološke veze koje povezuju stotine, hiljade generacija jedne te iste etnonacionalne grupe osiguravaju dug život njenih članova, u svakom slučaju mnogo duži nego što je pojedinačni život. Otuda potreba ne samo da se podstiče sjećanje na pretke, već i da se čuvaju i slave njihovi grobovi,

¹⁷⁹ Drugi paradoks nacionalizma: formalna univerzalnost nacionalnosti kao sociokulturnog koncepta – u savremenom svijetu svako želi i mora „biti“ određene nacionalnosti, isto kao što je određenog pola i, nasuprot tome, neizlječiva partikularnost konkretnih manifestacija nacionalnosti tako da je, na primjer, grčka nacionalnost nešto *sui generis*. Treći paradoks nacionalizma: s jedne strane politička moć nacionalizma, a sa druge njegovo filozofsko siromaštvo, čak nesuvislost.

¹⁸⁰ Michels, R., *First Lectures in Political Sociology*, Mineapolis, MN, University of Minnesota Press, 1949, 164–165.

zemlja u koju su ukopani, da se ne dozvoli da ih tuđini (o)skrnave. Otu-
da želja da se identifikujemo sa precima i budemo kao oni, da budemo,
kako se to običava reći, dostojni njihova imena i djela. Nit etničke jedin-
stvenosti, koja se razaznaje u vremenu, mora da bude sačuvana, neošte-
ćena. Što ljudi više pomažu svojoj etničkoj zajednici da preživi i ostane
kulturno neokaljana od drugih etnonacionalnih grupa, više će ostati
upamćeni u kolektivnom sjećanju etnonacionalne zajednice, otporni na
krajnost i trošnost individualne ljudske egzistencije.

Etnonacionalisti igraju na kartu ove ljudske čežnje za besmrtnošću
i, zaogrnutu u različite oblike, stavljaju je visoko u svojim programima i
ideološkim proglasima.

BIOLOGIZAM

Etnonacionalisti su preokupirani utemeljenjem jedinstvenosti nji-
hove etnonacionalne grupe u nekoj prepolitičkoj zajednici, u „datosti-
ma“, u primordijalnoj vezi, najprije u kulturi i u krvnom srodstvu.¹⁸¹
„Čovjek je upućen na svoga srodnika ne zbog osobene sklonosti, prak-
tičke potrebe, zajedničkog interesa ili preuzete obaveze, već velikim di-
jelom zahvaljujući nečem što se ne da bliže odrediti, a što je sadržano u
samoj vezi.“¹⁸²

Za etnonacionaliste, (nacionalna) država može da počiva i na pri-
stanku, na dogovoru, ali osnova nacije mora da se nalazi u prirodnoj, u
biološki određenoj zajednici.

Preokupiranost biološkim u njegovoj prenaglašenoj, biologističkoj
varijanti ima, u kontekstu nacionalizma, još jedno značenje. To je, s jed-
ne strane, navodna veza između nacionalizma i prirode (nacionalizam

¹⁸¹ Etnonacionalisti, više puta je rečeno, ističu u prvi plan zajedničko porijeklo i
zajedničku kulturu svih sunarodnika. U skladu sa ova dva nosiva stuba etnonaciona-
lizma, Kelas (Kellas, J. G, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, London, Macmillan,
1999, 51–52) pravi razliku između *etničkog nacionalizma*, u okviru kojeg se insistira na
zajedničkim precima, i *socijalnog nacionalizma*, gdje je težište na jedinstvenoj etnonaci-
onalnoj kulturi i socijalnim vezama među sunarodnicima.

¹⁸² Geertz, C., “Primordial sentiments and civil politics in the new states”, u: C.
Geertz (ur.), *Old Societies and New States*, New York, Free Press, 1963, 109.

se prikazuje kao izvoran, nepatvoren, prirodan) odnosno prirodnog kao izvora i oličenja zdravlja i, sa druge, veza između zdravlja i rata, koji je, u otvorenoj ili prikrivenoj formi, sastavni dio svakog etnonacionalističkog programa i prakse. Sila, snaga, moć, toliko dragi nacionalisti – to je ono što povezuje prirodu, zdravlje i rat. U prirodi su skrivene najjače sile. Najveća snaga je snaga same prirode. Zdravo je sve što je prirodno. Istinsko zdravlje potiče iz prirode i u saglasju je sa prirodom; ono iz prirode crpe snagu, i zato je zdravlje, u odnosu na bolest, oličje vitalnosti, krepkosti i moći. Borba, pak, istovremeno služi i prirodi i zdravlju, jer se u njoj čeliči tjelesno i duševno zdravlje, podstiču i zadovoljavaju borbeni porivi.

Raspravljajući o pogledima prema kojima bi se nasilje, „prerogativ mladosti“, moralo da cijeni kao „manifestacija životne snage i posebno njene kreativnosti“. Hana Arendt¹⁸³ (Hannah Arendt), američki filozof i teoretičar politike njemačkog porijekla, ističe da teoretski „ništa ne bi moglo biti opasnije nego tradicija organske misli u političkim stvarima, organske misli koja moć i silu interpretira u kontekstu biološkog“. Organske metafore, kako ističe ovaj autor, mogu na kraju krajeva, samo da potpomognu nasilje.

Jedan vid biologističkog tumačenja prirodnog i biološkog ogleda se i u izuzetnoj pažnji koju etnonacionalisti posvećuju populaciono-demografskoj politici; ne zato da bi obezbijedili skladan ekonomski razvoj, odnosno odgovarajuće veliki priraštaj stanovništva već isključivo zato što vjeruju da je snaga naroda prevashodno u njegovoj brojnosti. Zato su zaokupljeni poređenjem broja sunarodnika i broja pripadnika drugih etnonacionalnih grupa, prije svega onih s kojima žive u neposrednom susjedstvu. Naročito ih brinu trendovi pada broja sunarodnika i porasta broja pripadnika druge ili drugih etnonacionalnih grupa na teritoriji odnosno u teritorijalno-političkim zajednicama u kojima su „njihovi“ bilo u manjini, bilo u većini. Dosljedno vlastitom uvjerenju da je jedino istinski pravo pravo najjačeg, a to, u konkretnom slučaju, znači pravo brojnijeg ili najbrojnijeg, mogućnost da jednoga dana, u određenom regionu, postanu (nacionalna) manjina, manjinska zajednica, etnona-

¹⁸³ Arendt, H., *On Violence*, New York, Harcourt Brace and World, 1970, 52.

cionalisti izjednačavaju sa biološkom i socijalno kulturnom propašću svoje etnonacionalne grupe. Zato, uz rijetke izuzetke, gotovo da nema etnonacionalističkog pokreta koji nije isticao povećanje nataliteta kao svetu (nacionalnu) dužnost, te, u tom smislu, donosio odgovarajuće populaciono-demografske programe ili se barem zalagao za njihovo donošenje.¹⁸⁴

EKSTREMIZAM

Ekstremizam je jedna od važnih karakteristika etnonacionalizma. Etnonacionalisti su radikalni i u ciljevima akcija i u putevima dolaska do ciljeva. Hoće se žarko, hoće se odmah, hoće se sve. Sa gnušanjem i osudom odbacuje se sve što je suprotno takvom programu, što uključuje sporiji hod ka istom cilju i (ili) privremeno ili trajno odricanje od jednog dijela cilja. Dio etnonacionalističke netolerantnosti potiče od ekstremističke dimenzije etnonacionalizma.

Zagovornici etnonacionalističkog ekstremizma plijene lakoćom obećanja koja daju i privlačnošću dobiti koju najavljuju. Nerealni ciljevi su neodoljivi ako vam ih neko prikaže kao realne. Posebno ako tome nekome vjerujete. Ili mu možda vjerujete upravo zato što je nerealan?

¹⁸⁴ Ana Sajmons (Simons, A. „Democratisation and ethnic conflict: the Kin connection“, *Journal of Nations and Nationalism*, 3, 1997, 273–289) dobro uočava da su masovna, organizovana, ciljana ubistva ljudi druge etnonacionalnosti jedna od posljedica uvjerenja da je važno koliko je veliki broj nas i „njih“. U opasnosti smo dokle god ima ljudi rivalske etnonacionalne grupe; znači, dokle god ima onih koji mogu da se suprotstave našim stavovima, vjerovanjima, da ugroze naš način života.